

Faik Reşad'ın Mürüvvet Gazetesindeki İmla ile İlgili Makaleleri ¹**Mehmet Emin TUĞLUK**

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı
emintugluk@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1866-5580>

Öz

Türk dilinin kurallarının belirlenmesi ve imla ile ilgili konularda düzenleme yapılması ile ilgili tartışmalar 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde artmıştır. Gazete ve dergiler etrafında gerçekleşen bu tartışmalar genellikle dilin sadeleşmesi, Türkçenin gramerinin yazılması ve imlada birlik konularında yoğunlaşmıştır. Dönemin önde gelen şair ve yazarlarının pek çoğu doğrudan veya dolaylı olarak bu tartışmalara katılmıştır. Faik Reşad da dil ve imla konusundaki bu tartışmalara doğrudan katılmış yazarlardandır. Faik Reşad'ın Mürüvvet gazetesinde 1888 yılında yayımlanan “İmlâ” başlıklı sekiz makaleden oluşan yazı dizisi belirttiğimiz konuları ele almaktadır. Faik Reşad bu yazı dizisinde milletlerin milliyetlerini ancak lisanlarıyla koruyabileceklerini, bundan dolayı bizim de dilimizi ve imlamızı kurallara bağlamamız gerektiğini belirterek bu konuda birtakım görüş ve önerilerde bulunmaktadır. Faik Reşad, Mürüvvet gazetesinde kaleme aldığı bu yazılarında dil ve imla kurallarının belirlenmesi amacıyla bugünkü Türk Dil Kurumunun görevini üstlenecek “Cemiyet-i İlmîye-i Resmîye” adıyla bir cemiyet kurulması, bir Türkçe lügati ile Türkçe dil bilgisi kitabının hazırlanması gibi dikkat çekici konular üzerinde durmaktadır.

Bu çalışmada Faik Reşad'ın Mürüvvet gazetesinde yayımlanan imla ile ilgili makalelerinin çevirisi yapılmış ve bu makalelerden hareketle Faik Reşad'ın dil ve imla ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faik Reşad, Mürüvvet Gazetesi, Dil, İmla, Lügat.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 17.12.2020 / 29.03.2021

Künye Bilgisi: Tuğluk, M. E. (2021). Faik Reşad'ın Mürüvvet gazetesindeki imla ile ilgili makaleleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 375-407. DOI: 10.33437/ksusbd.842638

Faik Reşad's Articles on Spelling in the Mürüvvet Newspaper

Abstract

The discussions on determining the rules of the Turkish language and making arrangements related to spelling have increased significantly since the first quarter of the 19th century. These discussions around newspapers and journals generally focused on the simplification of the language, the writing of Turkish grammar and the unity in spelling. Many of the leading poets and writers of this period participated in these discussions, directly or indirectly. Faik Reşad one of the writers of the period, is one of the important figures who directly participated in these discussions on language and spelling. Faik Reşad's series of eight articles titled "Spelling" (İmlâ) published in the Mürüvvet newspaper in 1888 deals with the issues we have mentioned. In this series of articles, Faik Reşad said, "Every nation preserves its nationality with language. Therefore, we need to start by linking our language and spelling to rules and improve our language." In addition, Faik Reşad offers some opinions and suggestions on this issue.

In this study, Faik Reşad's articles on the spelling in the newspaper Mürüvvet were translated and based on these articles, Faik Reşad's views on language and spelling were included.

Keywords: Faik Reşad, Mürüvvet Newspaper, Language, Spelling, Lexicon.

GİRİŞ

Osmanlı devletinde Tanzimat döneminden itibaren Türk dilinin sadeleşmesine ve Türk dilinin kurallarının belirlenmesine yönelik dönemin gazete ve dergilerinde yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılar genellikle Türk dilinin bir lüğatinin bulunmayışı, Türk dilinin düzgün bir gramerinin olmayışı, imla birliğinin sağlanamaması ile Türk dilinin sadeleşmesi konuları hakkında kaleme alınmıştır. Yazılar, dönemin önde gelen şahsiyetlerinden Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Muallim Naci, Şemseddin Sami, Nabizade Nazım, Beşir Fuad, Mehmed Ziver, Faik Reşad gibi yazarlar tarafından Tercümân-ı Ahvâl, Tasvîr-i Efkâr, Hürriyet, İbret gibi dönemin önde gelen gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu yazılara yer veren önemli gazetelerden biri de Mürüvvet gazetesidir. Mürüvvet gazetesinin 59 numaralı sayısında gazetenin idaresi tarafından "Lisân ve Edebiyât" başlığıyla bir makale yayımlanır. Gazete yönetimi bu makalede yayın politikası gereği halkın yararına haberler yaptıklarına dikkat çekmekte, bundan sonra lisan ve edebiyatla ilgili yazılara da yer vereceklerini özellikle belirtmektedir. Gazetede bu yazının

yayımlandığı 59. sayıdan itibaren bir yazı dizisi halinde “Lisân ve Edebiyât” ile “İmlâ” konulu yazılar yayımlanmıştır. Mürüvvet gazetesinde yayımlanan bu yazıların edebiyat ile ilgili olanları genellikle Mehmed Ziver tarafından, imla ile ilgili olanları ise Faik Reşad tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılar gazetenin 59. 62. 65. 72. 74. 78. 79. 82. sayılarında yer almıştır.

Faik Reşad'ın dil ve imla ile ilgili görüşleri ilk defa Yedi İklim dergisinde Nazım H. Polat tarafından kaleme alınan “1888’de Bir Lisan ve Edebiyat Münakaşası I, II” yazılarında ele alınmıştır (Polat, 1992). Ayrıca Süheyla Yüksel tarafından hazırlanan “Faik Reşad’ın Hayatı ve Eserleri” adlı doktora tezinde de Faik Reşad’ın dil ve imla ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir (Yüksel, 1997).

Bu çalışmada Faik Reşad’ın Mürüvvet gazetesinde yayımlanan yazılarından hareketle imla ile ilgili görüşleri değerlendirilmiş olup yazarın Mürüvvet gazetesinde yayımlanan imla ile ilgili yazılarının çevirisi çalışmanın sonuna eklenmiştir. Faik Reşad’ın görüşleri değerlendirilirken konu başlıkları tarafımızca oluşturulmuştur. Konu başlıkları ele alınırken yer yer Ahmed Midhat Efendi, Nabizade Nazım, Namık Kemal gibi dönemin diğer yazarlarının da imla konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca çevirisi yapılan gazete yazılarının başında, gazetenin numarası ile gazetenin yayım tarihi verilmiştir.

1. Faik Reşad’ın Hayatı

Asıl adı Ahmed Reşad olan Faik Reşad, Osmanlı devletinin son döneminin önemli yazarlarından olup 26 Eylül 1851’de İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hacı Tahir Efendi, annesinin adı Şerife Salih Bedriye Hanım’dır. İlköğrenimine Sultanahmet’teki sıbyan mektebinde başlayan Faik Reşad daha sonra Divanyolu’nda Mekteb-i İrfâniyye Rüşdiyesine kaydolmuştur. Bu okulun kapanması üzerine dört sene Bezmiâlem Vâlîde Sultan Rüşdiyesine devam etmiştir. (Tarih-i Osmanî Encümeni, 1330 / 30: 339) Ancak rüşdiyeyi bitirmeden, o çağda hatırlı aile çocuklarının küçük yaşta kabul edildiği Bâb-ı Seraskerî Muhâsebe Kalemine stajyer olarak alınmıştır. Buradan Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine, iki yıl sonra da Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemine geçmiş ardından Hâriciye Nezâreti Evrâk Odasında ve Humus Tahrîrât Müdürlüğünde çalışmıştır. Bir dönem de Diyarbakır, Van, Yanya Maârif Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Tarih-i Osmanî Encümeni, 1330 / 30: 342-345).

Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Faik Reşad, Takvîm-i Vekâyi gazetesi ve Mürüvvet gazetesinin başmuharrirliği ile Takvîm-i Vekâyi gazetesinin müdürlüğünü yapmıştır. Yazarın ayrıca Mekteb, Resimli Gazete, Hazîne-i Fünûn gibi edebî mecmualarda yazıları yayımlanmıştır.

Faik Reşad aynı zamanda büyük bir kitap meraklısı ve iyi bir hattattır. 21 Mayıs 1912 tarihinde binlerce evi yakıp yok eden İshak Paşa yangınında evi ve ömrü boyunca topladığı çok değerli eserlerden meydana gelen zengin kütüphanesi, nadir yazma ve hat koleksiyonlarının yanı sıra bütün notları ve hazırlamakta olduğu eserlerin tamamı yanıp kül olmuştur (Akün, 1995: 106). Faik Reşad, 13 Haziran 1914 Cuma günü vefat etmiştir.

2. Faik Reşad'ın Mürüvvet Gazetesindeki Yazılarından Hareketle İmla ile İlgili Görüşleri

2.1. Faik Reşad'a Göre İmlanın Önemi

Faik Reşad, Arapça kökenli bir kelime olan “imla”yı yazmak ve yazdırmak olarak tanımlamaktadır (Mürüvvet, 59: 3). Ona göre muhatap olunan kişiye kelimelerin düzgün bir şekilde aktarılması ancak kelimeleri bir araya getiren seslerin doğru şekilde bir araya getirilmesi ile yani doğru bir imla ile mümkündür. Nasıl ki kekeme bir kimse meramını kolay ve düzgün bir şekilde aktarmakta zorlanıyorsa imlayı doğru bir şekilde kullanamayan bir kalem sahibi (yazar) de ifadeyi açık bir şekilde aktaramaz. Hatta çoğu zaman kekeme olan bir kişi, kötü imlaya sahip olan bir kimseye göre meramını daha doğru bir şekilde ifade edebilir. Bundan dolayı dil kâidelerini ve imla kurallarını bilmek önceliklerimizden olmalıdır.

“Lüknetli, rekâketli bir lisân bir merâmı nasıl güçlkle anlatabilirse aynıyla rabt u sebki ve imlâsı olmayan bir kalem dahi ifâdeyi o kadar iğlâk ve teşvîş eder. Hattâ bazı kerre rekîk bir lisân bed-nüvis bir kalemden ziyâde belîğü'l-beyân olur. Binâenaleyh ğâibe tefhîm-i merâm için icâd olunmuş olan sanat kitâbeti yoluyla ve öğrenmek için kavâid-i lisâna ve imlâyâ vâkîf olmak birinci derecede lâzım olan bir şeydir” (Mürüvvet, 1888/59: 3).

Faik Reşad, her dilin kurallara bağlı olduğunu ve diğer toplumların, imla kurallarını belirlediklerini bundan dolayı imla tartışmalarının artık bu toplumların gündemlerinde olmadığını dile getirmektedir. Bu toplumlar imla tartışmalarına ayırdıkları zamanı ilim ve eğitime sarf etmektedirler. Faik Reşad, bizde ise henüz imla kuralları tam olarak konulmadığından öncelikle dilimizi ve imlamızı kurallara bağlamakla işe başlayıp dilimizi ıslah etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Faik Reşad her millet, milliyetini lisan ile muhafaza eder görüşünde olup “Lisânsız bir millet dilsiz insan gibidir.” demektedir (Mürüvvet, 1888/72: 4).

Faik Reşad, konuşma ve yazı varsa imlanın da olması gerektiği kanaatinde. Ona göre imlaya lüzum görmeyenlerin yazı yazmaya da lüzum görmemeleri gerekmektedir. Yazar, imlaya lüzum görmeyenlere Çinliler gibi

işaret diliyle ya da Mısırlılar gibi resim ve tasvirlerle haberleşmelerini tavsiye etmektedir (Mürüvvet, 1888/72: 4).

Yazımda bir imla birliğinin bulunmayışı 19. yüzyıl Osmanlı aydınlarının üzerinde durduğu konulardandır. (Usta, 1993, Özkan, 2001, Özkan, 2006, Argunşah, 2012, Özkan, 2012, Argunşah, 2016) Dil ve edebiyat ile ilgili görüşleriyle pek çok yazar ve şair üzerinde etkisi bulunan Namık Kemal'e göre bir kimsenin doğru bir imla için altı yedi yıl Arapça ve Farsça çalışması gerekmektedir. "Bizde ise bir âdem Arabî ve Fârisî mukademâtına altı yedi sene vakf-ı vucûd etmelidir ki imlâ ve manâsı yerinde bir mektûb yazabilsin. İşte edebiyâtımızın maârif-i umûmiyece tesiri bu muzırrât-ı uzmâdır" (Tasvîr-i Efkâr, 1283/416: 2). diyerek imla noktasında birlik sağlamanın önündeki engellere değinmektedir.

İmla konusu ile ilgili Ziya Paşa da 1860 yılında kaleme aldığı "Şiir ve İnşa" makalesinde doğru bir imla için Türkçe, Arapça ve Farsça imlanın bilinmesi gerektiğini dile getirmektedir. "Sâniyen Arabî ve Fârisî imlâ bilmek lâzımdır. Bu iki lisânın imlâsını bilmek kavâidini tahsîle mevkuף olduğundan en az sarf ve nahvi görmeyince doğru terkîb yazmak kâbil olamaz" (Hürriyet, 1285/11: 6).

Faik Reşad da aynı şekilde doğru bir imlanın bir kelimenin Türkçe mi, Arapça mı, Farsça mı vb. olduğunu bilmekten geçtiğini belirtmektedir. Ona göre her ne kadar bir kelimenin imlasını doğru yazmak için bu üç dilin kurallarını bilmek imkânsız gibi görünse de aslında bu o kadar da zor değildir. Bir kelimenin imlasını doğru yazmak; bu üç dilin gerekli kurallarını, kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini, kelimelerin ait olduğu şivelerin şekil ve imlasını bilmek ile mümkündür. Faik Reşad'a göre Arapça üç dört sene tahsille, Farsça ise bir sene tahsille hatasız okunup yazılacak seviyede öğrenilebilir. Türkçe ise ana dilimiz olduğundan bunun için ayrıca bir çabaya gerek yoktur (Mürüvvet, 1888/59: 3).

Mürüvvet gazetesinin 82. sayısında yer alan imla makalesi İbnü'l-Mustafa Hakkı'nın yazısı ile başlar. Faik Reşad ise bu yazının sonunda "Mülâhazât-ı Âcizânemiz" başlığıyla kendi düşüncelerine yer vermektedir. İbnü'l-Mustafa Hakkı yazısında; dilimizin imla noktasında çok çeşitli ve karmakarışık bir yapıda olduğunu, bir gazetede veya kitapta çıkan aynı kelimelerin farklı bir gazete veya eserde farklı şekilde yazılabildiğini, her ne kadar bazı gazetelerin hükümet yetkilileri tarafından imla konusunda sıkı sıkıya denetlense de bu sefer de denetleyenlerden birinin kabul ettiği imlayı diğerinin kabul etmediğini ifade etmektedir. Nitekim denetleyenlerden biri bir kelime için eski imla derken diğeri yeni imla diyebilmektedir. İbnü'l-Mustafa Hakkı "İmlânın eskisi yenisi ne demektir. Lisânımızın kavâidi yok mudur ki herkes kendi bildiği gibi 'cep'den imlâ çıkarsın. İşte bu olamaz" (Mürüvvet, 1888/82: 3). demektir.

İbnü'l-Mustafa Hakkı bazı kelimelerin meşhur kâtipler tarafından bile yanlış kullanılmasından şikâyet etmektedir. Ona göre Türkçe, Arapça ve Farsça kurallarının iyi bilinmemesi dilde yanlış kullanımlara sebep olmaktadır. Örnek olarak da Arapçada zaten çoğul olan “evrâk” ve “düvel” kelimelerinin bir de Türkçe kurallarına göre tekrar çoğul yapılmasını göstermektedir. Arapçada çoğul yapılan bu kelimeler bir de Türkçe şekil bilgisi açısından çoğul yapılarak garip bir durum ortaya çıkmaktadır. Yine “ay be ay” ikileme grubunda Türkçe “ay” kelimesi arasında yer alan “be” edâtının kullanımı da bu yanlış kullanımlardandır (Mürüvvet, 1888/82: 3-4). Faik Reşad, İbnü'l-Mustafa Hakkı'ya “Biz evrâklardan daha beter olmak üzere masârifâtlar, hurûfâtlar denildiğini de pek çok okuryazar adamlardan işitmişizdir.” diyerek destek vermektedir. Dönemin aydınlarından Bereketzâde İsmail Hakkı Bey de Esrâr-ı Belâgat adlı eserinde belâgate aykırı olduğunu tespit ettiği çoğul isimlerin tekrar çoğul yapılması hakkında bir çözüm önerisi sunar. İsmail Hakkı Bey'e göre sadece topluluk isimleri ile çoğul olduğu halde yaygın anlamıyla tekil olarak kabul edilen kelimeler çoğul yapılabilir. Bunun dışındaki kelimelerin çoğul yapılması yanlıştır. “Zaten çoğul olan kelimelerin tekrar çoğul yapılması kurallara aykırıdır. Ancak gerek Arapça, gerekse Türkçe cem'ü'l-cem (topluluk ismi) olan kelimeler ve evlâdım gibi çoğul olduğu halde tekil kabul edilen bazı kelimeler çoğul yapılabilir” (Gürbüz, 2008: 331).

Faik Reşad'e göre imla konusunda Arapça, Farsça veya diğer dillerden ziyade öncelikle Türkçenin kuralları göz önünde bulundurulmalıdır. Ona göre bir kelime Türkçe ise (veya Türkçe olarak kabul edilmektedir) ve bizim de kendimize göre “hurûf-ı imlâmız” var ise o zaman bize ait olan bu kelimeleri istediğimiz gibi kullanmak, değiştirmek bizim tasarrufumuzda olmalıdır (Mürüvvet, 1888/82: 3).

Faik Reşad, yazımı kalıplaşmış olan kelimelerin farklı bir anlam ifade etmedikleri sürece alışlagelmiş oldukları şekilde yazılmaları taraftarıdır. Ancak farklı anlamlara gelebilecek kelimelerin yazımında değişikliğe gidilebilir. Örneğin “küçük” kelimesi yazımında değişikliğe gidilebilecek gereken kelimelerdendir. Zira kelime “كُچُكْ” şeklinde alışlagelmiş şekliyle yazıldığında “köçek” (rakkas) kelimesi ile karışabilir. Bu durumda bu anlam karışıklığını gidermek için “küçük” kelimesi bir vâv ilâvesiyle “كُچُوكْ” şeklinde yazılmalıdır (Mürüvvet, 1888/82: 3).

2.2. “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” Kurulması Önerisi

Faik Reşad; kuralların olmadığı, kuralların belirlenmediği bir yerde doğru bir imla kullanımının beklenemeyeceği düşüncesindedir. Ona göre imla kuralları ile ilgili elde bulunan kitaplar ise sorunun çözümü için çare olmaktan uzaktır. Bundan dolayı öncelikle imla kurallarının belirlenmesi gerekmektedir.

Ancak bu imla kurallarının belirlenmesi işi bir kişiye bırakılmamalıdır. Faik Reşad, bu konuda Arapçayı örnek olarak vermektedir. Arapçadaki en ufak bir kâide üzerine dahi Arap dil bilimcileri kafa yormuş, tartışmış ve en nihayetinde bu konuda fikir birliğine vardıldıktan sonra bunu bir kâide olarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla Türkçede de imla kuralları bir kişiye bağlı olmamalı, bunun yerine imla kuralları, kurulacak bir cemiyetin ortak fikriyle belirlenmelidir (Mürüvvet, 1888/74: 3).

Faik Reşad, kurulacak cemiyetin belirleyeceği imla kurallarının, cemiyetin yazımını belirlediği Türkçe kelime ve tabirlerin, ivedi bir şekilde hükûmetin izni ve himayesinde resmen ilan edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Faik Reşad, cemiyetin hükûmetin izniyle kurulup hükûmetin himayesinde olmasını sadece cemiyete resmî bir hüviyet kazandırmak amacıyla istememektedir. Ona göre bu cemiyet kuruluş olarak resmî olup hükûmete bağlı olmalıdır ancak bu cemiyetin üyeleri hükûmetin gözetiminde olmakla beraber bağımsız karar verebilmeleri açısından gayr-ı resmî olmalıdır.

Cemiyet-i İlmiyye-i Resmî kurulması düşüncesi somut bir fikir olarak Mürüvvet'in 63 numaralı nüshasında Mehmed Ziver tarafından dile getirilir (Tuğluk, 2021: 176). Dönemin tanınmış muharrirlerinden Mehmed Ziver Bey, Mürüvvet gazetesinin 63. sayısında “lisânı öyle bir hâl-i tabîata îsâl için imlâ gibi kavâid-i esâsiyenin dühât-ı lisân-ı âşinâyân tarafından zabt ve tahrîr olunup hükûmet-i seniyyenin himâyet ve müsâadesiyle resmen neşr ve ilân edilmesi” (Mürüvvet, 1888/63: 3) gerektiği üzerinde durur.

“Birinci makâlemizde mevzû-i bahs olan edebiyâtın fevâid ve muhassenâtından bahsederek filhakîka edebiyât, bir lisânın eşher-i âsârını câmi bir mecmûa-i tesâvir-i sahîha ve emsâl-i edebiyeye-i hakîkiyyeden ibâret ise de, lisânı öyle bir hâl-i tabîata îsâl için imlâ gibi kavâid-i esâsiyyenin dühât-ı lisân-âşinâyân tarafından zabt ve tahrîr olunup hükûmet-i seniyyenin himâyet ve müsâadesiyle resmen neşr ve ilân edilmesi iktizâ eder” (Mürüvvet, 1888/63: 3).

Faik Reşad, Mürüvvet gazetesinin 65. sayısında Mehmet Ziver Bey'in 63. sayıda geçen yazısında kastettiği “dühât-ı lisân-ı âşinâyân” tabiriyle kimlerin kastedildiğini açıklar. Ona göre “dühât-ı lisân-ı âşinâyân” ile kastedilenler sadece Vefik, Cevdet Paşalar gibi Kemâl, Ekrem, Saîd Begler gibi Sâmi Beg, Midhat, Zihni, Muallim Nâcî Efendiler gibi edeben, ilmen milletimiz içinde ön plana çıkan kimseler değildir. “dühât-ı lisân-ı âşinâyân” ile kastedilenler adı geçen kişilerin yanı sıra henüz matbûât âlemine girmemiş ancak Türkçe, Arapça ve Farsçanın inceliklerine vâkıf olan kişilerin de yer aldığı bir cemiyet olmalıdır (Mürüvvet, 1888/65: 3).

Faik Reşad, bu cemiyete; yapacağı neşriyatlar, vereceği ödüller vb. için bir miktar bütçe de ayrılması görüşündedir. Ona göre bu cemiyetin kuruluşu ve cemiyete ayrılan bütçe ile ilgili olarak Avusturya örnek alınabilir. Nitekim Avusturya’da bu amaçla kurulan cemiyette Avusturya Veliahdı Arşidük Rudolf, Reîs-i Vükelâ Mösyö Tiza, Hâriciye Nâzırı sâbık Kont Andreas gibi kimseler de vardır. Ayrıca Avusturya hükûmeti bu cemiyete on sene içerisinde beş yüz elli altı bin yedi yüz yetmiş altı florin tahsisat ayırmışken bazı eğitim gönüllülerinin yaptığı yardımın miktarı 4 milyon florin yani yaklaşık olarak hükûmetin on yılda verdiği tahsisatın sekiz katıdır (Mürüvvet, 1888/65: 4).

Faik Reşad, kurulmasını talep ettiği kuruluş için “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” ismini önerdiğini Ahmed Midhat Efendi’nin ise “Akademi” kelimesini önerdiğini ifade etmektedir. Kendisinin “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” ismiyle cemiyetin hem fennî ve edebî yönünü vurguladığını hem de resmî kelimesini kullanarak cemiyetin hükûmetin himayesi altında olmasını kastettiğini belirtmektedir. Ona göre cemiyet böylelikle hükûmetten nakdî yardım da alabilecektir.

“Akademi” herhangi millet için lüzûmsuz olursa olsun bize göre lüzûm-ı kat’î ile lâzımdır. Bu bahiste “Akademi” lafzını en evvel telaffuz eden Midhat Efendi Hazretleridir. Bendeniz buna “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” demiştim. Çünkü merâmı daha vâzıh söyleyebilmek için bunu ihtiyâr ve tercih etmişim. Yoksa “Akademi” demekle “Encümen-i Dâniş” veya “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” demek beyninde -maksatça- bir fark göremem. Lâkin “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” dersem bunun fennî ve edebî olduğunu îmâ etmiş olmakla beraber resmî sıfatını vermekle de hükûmet-i seniyyenin himâyet ve muzâheretine ve muâvenet-i nakdiyesine mazhar olması lüzûmunu anlatmış olurum” (Mürüvvet, 1888/78: 3).

Faik Reşad, önerdiği cemiyetin ismi ister “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” ister “Encümen-i Dâniş” ister “Akademi” olsun hepsinin kendisi için bir olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu kuruluşun ilim erbabından oluşan bir heyet olması, dilimizi ıslah etmesi, dilimiz için kâideler oluşturması ve Türkçe bir sözlük hazırlaması esastır. Ayrıca bu kuruluşun bir görevi de Türkçeyi “Yazı yazmak konusunda herkes benim istediğim gibi yazsın.” tahakkümünden kurtarmak olmalıdır (Mürüvvet, 1888/78: 3).

Faik Reşad, Midhat Efendi’nin teklif ettiği “Akademi” fikrine karşı çıkmaktadır. Faik Reşad’a göre Fransa örneğinde akademilerin başarılı olmadıkları görülmüştür. Bundan dolayı kurulacak kuruluş akademi yerine “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” niteliğine sahip ayrı bir cemiyet olmalıdır. Bu

cemiyet lisan ve imla ile ilgili aldığı kararları umumun tenkidine sunmakla yükümlü olmalıdır (Mürüvvet, 1888/78: 3).

Faik Reşad ve Mehmed Ziver Mürüvvet gazetesindeki yazılarında dilde ve imlada kuralların belirlenmesinden yanadırlar. Ancak Mürüvvet gazetesinde imlada kuralların belirlenmesine karşı muhalif yazılar da yayımlanmıştır. Bunların başında Nabizade Nazım gelmektedir. Nabizade Nazım Bey dildeki kuralları anlam ve imla olmak üzere iki grupta toplar. Ve edebî dilin bu ikisinin uyumuyla meydana geldiğini dile getirir. Ona göre edebî dildeki mükemmellik ancak şive ve yazıdaki mükemmellikle mümkündür.

“Halk dediğimiz ise Pâyitaht'ın kısm-ı fasîhidir. Bu kısmın sûret-i telaffuzu kâidedir değiştirilemez. Halk başka söyler, üdebâ başka yazarsa nasıl olur? Teşkîli ârzû olunan encümen-i üdebâ kendisi kavâid icâdına değil kavâid-i lisâniyyeyi kayd ve cem'e dikkat etmelidir. Daha doğrusu bu cemiyet kavâidden ziyâde sarf-ı edebiyât ile iştigâl etmelidir” (Mürüvvet, 1888/69: 3).

Mehmed Ziver Bey, Nabizade Nazım Bey'in düşüncesine derginin 70. sayısında şu şekilde cevap verir.

“Bir lisânın tahavvül edecek cihâtı kavâidine değil şîvesine âiddir. Hattâ târîh bize gösteriyor ki tahavvül ekseriyâ evâilde mahv ve nâ-bûd olan lisânların esbâb-ı inkırâzı halkın lisânına dahi intikâl eden “eser-i istihâle”si degildir. Bazı defalar görülmüştür ki âdâtına tesîr eden zemâyim, lisân ve marifet-i edebiyede tesîr peydâ edememiştir. Çünkü marifet-i edebiyeye umûmiyetle maneviyâyâta taalluk ettiğinden hutût-ı kadîme-i Mısıriyye gibi bir kuş şekline, bir arslan sûretine tahavvül etse bile ashâbının ma'nen kat edebildikleri mesâfeyi -bin sene sonra olsun- tayîne medâr ve rehber olmak şânına mâliktir. Bu fikri yani esâsen doğru bile olsa lisân bahsinden ziyâde anâsıra, kavânin-i tabîiyyeye temâs etmek cihetiyle mebâhis-i lisâniyyeden addedemeyeceğimiz “lisânda tahavvül” müddeâsını bize kabûl ve tasdîk ettirmek üzere makâle-i edîbâneleri dün ve evvelki günkü nüshalarımızda münderic olan Nâbizâde Nâzım Bey'e cevâben deriz ki: Kavâid-i lisâniyyeyi tarîf için bunlar “manâ ve şîve” gibi iki kısımdan ibâret bulunacağı fikrini de kabûl edemeyiz” (Mürüvvet, 1888/70: 3).

Mehmed Ziver, Nabizade Nazım'ın imlada kurallara destek vermemesini yanlış görür. Zira Mehmed Ziver bir yerde tekâmülden söz etmek için orada düzenin olması gerektiği kanaatindedir. Nabizade Nazım da Mehmed Ziver de Arapça ve Farsça ibarelerin Osmanlı lisanından sayıldığı konusunda aynı

fikirdedirler. Ancak Mehmed Ziver, Nabizade Nazım'ın "Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye" fikrine karşı çıkmasını hoş görmez.

"Lisânımızın bu ittîrâdsızlığına bir çâre-i müessir bulmak ihtiyacı umûm erbâb-ı kalem tarafından hissedildiğine rağmen Nâzım Bey'in, kavâid-i lisâniyenin mazbûtiyet ve mükemmeliyeti kitâbet ve imlâ gibi iki lâzıme-i lisâniyenin hîçbir kânûn ve kâideye tâbi olmayarak istimâlini tasvîben beyân etmeleri râğbet göremeyecek mütâlaât-ı edebîyyedendir. Vâkıâ "şîve için kavâid îcâd" edilemez. Fakat kitâbet ve imlâmız ne için bir kâideye tâbi olmasın? Acaba bir şeyde terakkî intizâmsızlıktan mı başlar? Ya, Arabî ve Fârisî kelimâtının "Osmânî tabîiyyetine girdiklerini" itirâfen tasdik eyleyen Nâzım Bey, bu kelimâtın bir Osmânî encümen-i edebîsi tarafından vaz' olunacak kavâid ahkâmına tâbi olmalarına neden kâil olmak istemiyor?" (Mürüvvet, 1888/71: 4)

Mehmed Ziver, Nâzım Bey'i ifadelerinden yola çıkarak eleştirir. Nabizade Nazım'ın kabul ettiği üzere mademki yazı, okumak için kullanılmaktadır, o halde birkaç farklı yazı biçimine ihtiyaç yoktur. Nitekim böyle bir durumda, yazımda farklı uygulamalar karışıklığa yol açacak ve okumanın mahiyetine de zarar verecektir. Ayrıca bu, söz gelimi İstanbul'da neşredilen bir yazının ülkenin farklı şehirlerinde garip karşılanmasına sebebiyet vermektedir. Bu itibarla, Ziver'in imlâda birlik hususunda İstanbul'u ölçü olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır (Tuğluk, 2021: 181).

"Nâzım Bey diyor ki: "Yazı okumak için kullanılır. Okumadığımız şeyi yazmakta veyâhûd yazmadığımız şeyi okumakta manâ nedir?" Pekâlâ! "Yazı okumak için" kullanılıyor ise lisânımızda birkaç nevi yazıya sâhib olmakta bir manâ var mıdır? Bugün görülüyor ki İstanbul'da bir muharririn telîf eylediği eseri Bursa'da, İzmir'de, Selanik'te bulunanlar garâbetle telakkî ediyorlar... Pâyitaht lisânı bir lisânın kemâl-i fesâhatine mikyâs addedilecek ise en evvel intizâmsızlığın buradan ibtidâ etmesi garîb değil midir?" (Mürüvvet, 1888/71: 4).

Faik Reşad, Mürüvvet gazetesinin 72. sayısındaki yazısına bir varakada yayımlanan "İmlâyâ kâide konulamaz imiş, imlânın ıslâhıyla edebiyât ıslâh edilmiş sayılmaz imiş, edebiyat fikre, imlaya elfâzın şekline âid olduğundan şekil nasıl olursa olsun maksûd-ı bizzât olan manâ imiş." iddialarına katılmadığını belirtmektedir. Faik Reşad'ın "bir varakada yayımlanan yazı" ile kastettiği yazı Nabizade Nazım tarafından Mürüvvet gazetesinin 69. sayısında "Lisân ve Edebîyât" başlığı ile kaleme alınmıştır. Nabizade Nazım'ın yazdığı yazı aşağıda verilmiştir:

“İmlâyı telaffuza tevfiik etmek lisânın ıslâhına hizmet degildir. İmlâyı bir encümen tarafından kavâid koymakta ise kavâid-i tabiati beyhûde icbâra çalışmak var. Arab’dan, Garb’dan veya Acem’den nereden olursa olsun lisânımıza dâhil olan her söz Osmanlı tâbiyyetine girmiştir. Osmanlı ahkâm ve kavâidine tâbidir. Kendi şekil ve hükümlerini muhafazaya hakları kalmamıştır. Biz onları istediğimiz gibi kullanırız. Encümen-i Edebînin bu hakka müdâhalesi garîb olur. Bir kelimeyi tasarruf, bir imlâyı kabûl halkın hakkıdır ki tesrât-ı tabiyyeden başka hiçbir kâideye tâbi’ ve mahkûm olamaz. Halk dediğimiz ise pâyitahtın kısm-ı fasîhidir. Bu kısmın sûret-i telaffuzu kâidedir ki değiştirilemez. Halk başka söyler, üdebâ başka yazarsa nasıl olur ya? Teşkîli arzû olunan encümen-i üdebâ kendisi kavâid icâdına değil kavâid-i lisâniyeyi kayd ve cem’e dikkat etmelidir. Daha doğrusu bu cemiyet kavâidden ziyâde sırf edebiyât ile iştigâl etmelidir. Encümen-i Üdebâ tertîb edeceği lügat kitâbında “اخشام”¹ “اقشام” imlâsıyla kayd ve kabûl etmiş olmağa benim dahi “akşam” yerine “ahşam” yazmaklığımı istemek abestir. Encümen-i Üdebâyı böyle teferruât ile iştigalden ise her şeyden evvel “marifet-i edebiye” nâm mübecceleyle mümtâz olan meziyyet-i hayâtiyeyi teşvîk ve terğîb ve bizde dahi fikr-i Osmaniyye şeref-bahş edecek hikemiyât-ı edebiye tevliid eyleyecek hizmetlerle tavzîf eylemek her hâlde şâyân-ı arzûdur. İddiâ olunduğı üzere imlânın ıslâhıyla edebiyât ıslâh edilmiş sayılamaz. Edebiyât fikre âiddir. İmlâ ise elfâzın şekline. Elfâzın şekli ne olursa olsun fikri tasvîr edecek manâ meydândadır. Tarlanın şekli ister mustatîl olsun ister gayr-ı muntazam, alınacak mahsûl, toprağın meziyyetine tâbidir. İşte şu mülâhazatımla demek istiyorum ki imlâ için istimâl-i halktan gayrı kavâid aramanın ve böyle kavâid halk ve icâdına mahsûs encümenler vücûda getirmenin edebiyâttan maksûd olan fevâid ile münâsebeti yoktur” (Mürüvvet, 1888/69: 3).

Faik Reşad, Nabizade Nazım’ın yazısına Mürüvvet gazetesinin 72. sayısında verdiği cevapta öncelikle yazı ve edebiyat için elzem olan imlayı lüzumsuz ve manasız göstermenin abesle iştigal olduğunu dile getirip bu iddialar karşısında hayrete düştüğünü ifade etmektedir. İmlaya kâide konulamaz imiş düşüncesine karşı Faik Reşad “Evet doğrudur, imlaya kâide konulamaz; ancak tek bir kimse tarafından konulamaz, bir cemiyet tarafından pekâlâ konulabilir ve biz konulmasını arzû ediyoruz. Türkçe dışında hangi yazı dili vardır ki imlası bulunmasın.” şeklinde cevap vermektedir. Faik Reşad, bu hususta imlası Arapçadan daha ağır olduğunu belirttiği Fransızca’yı örnek göstermektedir. Zira Fransızcada da birden fazla harf tek bir ses şeklinde ağızdan çıkmaktadır. Ancak buna rağmen onlarda sağlam bir imla vardır ve bu imlaya uymanlar cahil olarak

kabul edilir bizde ise imla bilmeyenlerin namları “allâme-i edeb” olarak ün salmıştır (Mürüvvet, 1888/72: 3-4).

2.3. Türkçe Gramer Kitabı ile Türkçe Lügatinin Hazırlanması Önerisi

Faik Reşad, imlanın son dönemlerde kuralsız olmasından yakınmakta ve bu şekilde devam ederse “Allah korusun, artık okuma yazmayı kaybedeceğimiz düşüncesinin akla geldiğini” ifade etmektedir. Faik Reşad’a göre göre bunun nedeni bir lügatimizin ve dil bilgisi kitabımızın olmayışı yani dil kurallarına dair ilkelerimizin bulunmayışıdır. Ona göre Türkçenin karşı karşıya kaldığı bu durumu izale etmenin çaresi öncelikle bir Türkçe lügati ve doğru bir dil bilgisi kitabının hazırlanması ile yani dile dair ilkeli kuralların belirlenmesiyle mümkündür (Mürüvvet, 1888/62: 3).

Türkçe bir lügat kitabının hazırlanması 19. yüzyılda pek çok aydın tarafından dile getirilmiştir. Namık Kemal “Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir” başlıklı makalesinde Türk dilinde yenilik ile ilgili beş husus belirtmektedir. Belirttiği bu hususlar özetle; Türkçe bir gramer kitabının hazırlanması, Türkçeye özgü muntazam ve mükemmel bir lügat kitabının hazırlanması, eldeki mevcûd eserlerden Türkçe ile ilgili güzel örneklerin yer aldığı mecmuaların oluşturulup bunların okullarda okutulması, Türkçenin yaygın olarak kullanılmasını sağlamak ile ifadeyi külfetli sanatlardan kurtarmak (Tasvîr-i Efkâr, 1866/ 416: 3; 417: 1-2) şeklindedir. Namık Kemal, aynı makalede Türkçe bir lügat hazırlanması ile ilgili şu düşüncelerini dile getirmektedir:

“Türkçeye mahsûs mümkün mertebe muntazam ve mükemmel bir lügat tertibiyle hâsıl olur. Bu ihtiyaç bir vakitten beri umûmen hiss olunmaktadır. Hattâ bazı taraflardan Kâmûs ve Burhân mezc olunarak lügatın ibtidâki hurûfî itibariyle bir tertib-i cedîde konulmak arzû olunduğu gibi birkaç kerre icraâtına dahi teşebbüs edilmişti. Tasvîr-i Efkâr’ın mütâla’asına göre mademki bir milletin mevzûât-ı hâssasını başka bir kavme tamamıyla tatbîk etmek kâbil degildir. Arab ve Acem için tertib edilen lügatler dahi her ne sûrete girse lisân-ı Osmânîde merci-i fesâhat olamaz. Çünkü böyle bir lügat lisânın rûkn-i aslîsi olan Türkçe ile bunca ıslâhât-ı ilmiyeyi ki terakkiyât-ı zamâne âsârındandır şâmil olmayacağı için hiçbir vakit mükemmel olmak ihtimâli yoktur” (Tasvîr-i Efkâr, 1866/417: 1).

Faik Reşad’a göre imla meselesi son derece hayati bir meseledir ancak benliğimizden vazgeçmeyişiğimiz böyle hayati bir meselede bile bizim bir araya gelmemizi engellemektedir. Bundan dolayı kalemimiz yabancıların eline geçmiştir. Nitekim bir İngiliz, lügatimizi hazırlamakta; bir Alman, dil bilgisi kurallarımıza dair eserler telif edebilmektedir. Her şey yabancıların himmetine

birakılmış olup her şey onlardan beklenmektedir. Faik Reşad, içine düşülen bu durumu, bir hastanın ehil olmayan bir doktorun eline bırakılmasına benzetmektedir (Mürüvvet, 1888/62: 3).

2.4. Millî Bir Lisan Oluşturulması

Faik Reşad, niyetinin bir “lisân-ı umûmî-i Osmânî” oluşturmak olmadığını aksine lisanımızı ıslah etmek istediğini belirtir. Lisanımızın ise İstanbul’da konuşulan Türkçe olduğuna özellikle dikkat çeker. “Vâkiâ biz bir lisân-ı umûmî-i Osmânî yapmayacağız. Lisânımızı ıslâh edeceğiz. Lisânımız ise her millette olduğu gibi bugün pâyitahtta tekellüm olunan lisân-ı Türkîdir” (Mürüvvet, 1888/65: 3). Bu görüşlerinden hareketle Faik Reşad’ın millî bir lisan oluşturulması düşüncesiyle hareket ettiği görülmektedir.

2.5. Anadolu Şivelerinden (Ağızlardan) Yararlanılması

Faik Reşad, imla ile ilgili birçok konuda Ahmed Midhat Efendi ile aynı düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak kurulması tavsiye edilen cemiyetin bir fayda sağlayıp sağlamayacağı ile -İstanbul’da konuşulan Türkçede bile lafız yanlışlıkları varken- Anadolu’da konuşulan şiveden bir fayda beklenip beklenmeyeceği hususunda fikir ayrılıklarına düştüklerini beyan etmektedir. Ahmed Midhat Efendi, kurulması önerilen cemiyetin imla konusunda birlik sağlamada başarılı olacağını düşünmemektedir. Ona göre - tecrübelerine dayanarak- böyle bir cemiyetin alacağı kararlarda birlik sağlanması mümkün değildir (Mürüvvet, 1888/74: 3).

“İmlâyı kim veyahûd kimlerin ıslâh edebileceği bahsinde Reşad Beg birâderimiz ile fikren iştirâk edemeyiz. Kendileri diyorlar ki bu ıslâha bir cemiyet-i ilmiyye muktedir olabilir. Yirmi beş, otuz senelik tecrübelerimiz iktizâsınca cemiyet denilen şeylerin hiçbirisinden menfa’at-ı ciddîye görülememesine nazaran ıslâh-ı imlâ meselesini dahi biz bir cemiyet-i ilmiyeden bekleyemeyiz. (...) Acaba mesele-i mezkûreyi bir cemiyet-i ilmiyye halledebilir mi? Cemiyet-i ilmiyyenin netice-i karârı bir ihtilâf-ı fih hükmünde kalmak âdetâ muhakkaktır” (Tercümân-ı Hakikat, 1888: 3).

Ahmed Midhat Efendi, Tercümân-ı Hakikat’teki yazısında imla konusunda bir şivenin esas alınmasının güçlüğüne de değinmektedir. Ona göre ister İstanbul şivesi, ister Anadolu şivesi, ister Rumeli şivesi esas alınsın her birisinin eksik tarafları olacaktır. (Tercümân-ı Hakikat, 1888: 3) Buna karşın Faik Reşad’a göre Anadolu’daki şivelerin imlası kurulacak bir cemiyetin öncelikli konusu değildir. Zira imla konusunda İstanbul Türkçesi esas alınmalıdır. Anadolu’da konuşulan şive kural altına alınmaya çalışılmamalıdır (Mürüvvet, 1888/74: 3).

Faik Reşad, Anadolu’da konuşulan şivelerdeki kelimelerle pek çok sözlük oluşturulabileceğini hatta Anadolu’da kullanılan bazı kelimelerin kendisi tarafından kayıt altına alındığını belirtmektedir. Faik Reşad, Anadolu’daki şiveden, İstanbul Türkçesinde henüz konuşma diline yerleşmemiş kelimelere karşılık bulmada yararlanılabileceği kanaatindedir. Yoksa İstanbul Türkçesinde “hasta” olarak kullanılan kelimeye karşılık olarak Anadolu şivelerinde kullanılan “sayru” kelimesini önermek niyetinde değildir (Mürüvvet, 1888/74: 3).

“Bizim hulâsa-i maksad ve esâs müddeâmız her lisânda olduğu gibi pâyitahtta tekellüm olunan lisân “Türkçe” diye kabûl olunup Arabî ve Fârisîden başka bizim Anadolu’da söylenilip de İstanbul’da henüz sem’-i ıttılâmımıza vâsıl olmamış ve murâd ettiğimiz bir manânın kuvvetini verecek kelime bulmaktaki müşkilâtımızı ber-taraf edecek meziyyeti hâiz bulunmuş lugat ve kelîmâta dahi müracaât olunmak (ammâ sûret-i telaffuza degil) lüzûmunu arz etmektir” (Mürüvvet, 1888/74: 3).

Faik Reşad, Arapçada da farklı şivelerin olduğunu ancak bunların yazı diline yansıtılmadığını belirtmektedir. Ona göre Türkçede farklı imla ile yazılan kelimelerin yazı dili üzerindeki etkisi sürmektedir. Ancak İstanbul Türkçesinin yazı dili olarak kabul edilip zorunlu kılınması durumunda farklı şive ve imlaların yazı dili üzerindeki etkisinin kırılacağını ifade etmektedir (Mürüvvet, 1888/74: 3).

Faik Reşad, “بری” yi “برو” yazmak ya da “طوغرو” yı “طوغرى” yazmak kullanımlarının İstanbul Türkçesine uygun olmadığını -bu kullanımların İstanbul Türkçesine sonradan girdiğini (bazı taşralıların yâdigarı bir şey)- yazı dilinde bu imla kullanımlarının “kâtib kıyâfetinde bir efendinin, ayağına çarık giydirme”ye benzetmek olduğunu belirtmektedir (Mürüvvet, 1888/82: 3).

3. Faik Reşad’ın Mürüvvet Gazetesindeki İmla ile İlgili Yazıları

Gazete Numarası: 59

Tarih: H. 5 Ramazân-ı Mübârek 1305, R. 4 Mayıs 1304, Efrenci 16 Mayıs 1888

İmlâ (Birinci Kısımdan)

İmlâ -manâ-yı lüğâvisinden kat’-ı nazar yazmak ve yazdırmak manâ-yı istilâhîsinde müstamel Arabî bir lafızdır. İfâde-i merâm iki vâsita ile olup biri

lisânen olanıdır ki yalnız hâzıra diğeri de tahrîrendir ki hem hâzıra hem ğâibe şâmil olur.

Muhâtaba sözün lâyıkıyla tefhîmi elfâzın mürekkeb olduğu harflerin hakkıyla edâsına muhtâç olduğu gibi yazılan bir şeyin ğâibe tefhîmi dahi ibâratın hüsn-i insicâmına ve elfâzı terkîb eden harflerin sûret-i tahrîrine yani imlâsının doğruluğuna vâbestedir. Lüknetli, rekâketli bir lisân bir merâmı nasıl güçlûkle anlatabilirse aynıyla rabt u sebki ve imlâsı olmayan bir kalem dahi ifâdeyi o kadar iğlâk ve teşvîş eder. Hatta bazı kerre rekîk bir lisân bed-nüvîs bir kalemden ziyâde belîğü'l-beyân olur. Binâenaleyh ğâibe tefhîm-i merâm için îcâd olunmuş olan sanat kitâbeti yoluyla ve öğrenmek için kavâid-i lisâna ve imlâyâ vâkıf olmak birinci derecede lâzım olan bir şeydir.

İmlâyı doğru yazmak ise evvel emirde o kelimenin Arabî midir, Fârisî midir, Türkî midir yoksa bunlardan başka bir lisân-ı ecnebiye mi mensûbtur onu bilmek şart-ı a'zamdır. Vâkıâ bir kelimenin imlâsını doğru yazabilmek için üç büyük lisân öğrenmek külfet-i azîmesini ihtiyâra mecbûr olmak gibi nâ-kâbil tahammül bir bâr altına girmeyi göze aldırarak vâhimesi ezhâna dehşet-bahş vürûd olursa da zannolunduğı gibi güç değildir. Yalnız bu üç lisânın kavâid-i lâzîmesini ve lugat ve kelimâtın sûret-i telaffuz ve şîve-i tahrîri ile mürekkeb olduğu harflerin şekil ve imlâsını zabt etmek husûl-i matlab için kâfidir. Meselâ ط, ض, ذ, ج, ث harfleri Türkçemizde ve پ, ژ harfleriyle kâf-ı Fârisiyye ve ي, ن gibi okunur Türkçe kâflar Arabîde yoktur. Bu hâlde meselâ “şuhûr-ı selâse”, “farz-ı ilâhî” kelimelerini bir yerde yazılmış gördüğümüzde buradaki “selâse” ve “farz” lafızlarının Arabî olduğuna ve “jülîde-mûy, pek ziyâde” ibârelerine tesâdüf eylediğimizde dahi bunlardaki jülîde ve pek lafızlarının Arabî değil Fârisî veyahûd Türkî elfâzdan bulunduğuna hükümlenir. (Biz burada ecnebî lisânlarını bahsin hâricinde tuttuk.) Bizim itikâd ve tecrübemize göre lisân-ı Arabî - hatasızca okuyup yazmak ve söylemek şartıyla- üç dört senede ve Fârisî ikdâm ve ihtimâm olduğun hâlde bir senede tahsîl olunabilir. Lisân-ı Türkîye gelince zâten kendi lisânımız olduğundan altı ay zarfında kitâbet edecek kadar öğrenebiliriz.

Bir kerre şu dediğimiz sûrette üç lisânın kâvaidi öğrenilip de kelimâtın hangisi Türkçedir, hangisi Arabîdir, hangisi Fârisîdir kendiliğiyle anlaşılmağa başlanır. Ve bir de mehâric-i hurûfa dikkat olunursa artık bir mübtedî için dürüst imlâ yazabilmek müyesser olur. Kelimâtın yekdiglerinden tefrîki ve mehâric-i hurûf ne olduğu ve Arabî, Fârisî, Türkî lafızlarının yekdiglerine rabt u izâfesi ile berâber cümlesinin yalnız birinin kâidesine tevfiği câiz olup olamayacağı husûslarına dâir sırasıyla malûmât arz olunacaktır.

Reşad

Gazete Numarası: 62

Tarih: H. 8 Ramazân-ı Mübârek 1305, R. 7 Mayıs 1304, Efrenci 19 Mayıs 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısımdan)

Şu yakın zamânlarda imlâmımız pek intizâmsız, pek ittîrâdsız bir hâlde bulunmakta ve biraz daha devâm edecek olursa maâzallâh artık Türkçe yazmağı okumağı da ğâib edeceğimiz vâhimesini hâtırlara tebâdür ettirmektedir. Elbette bir şeyde ki esâsen bir kâide yoktur, anda intizâm olmaması tabiidir. Bu vâhimeyi ref' ve izâle için bir kolay çâre vardır. Evvelâ Türkçe bir lugat kitabımız bir de mükemmel sarf ve nahvimiz yani kâide-i lisâna dâir elverişli bir düstûrumuz olmalıdır. Çünkü kâide-i lisân bilinmedikçe imlâda dürüstlük olamaz. Vâkıâ elde üç beş kâide kitabımız var. Lâkin hiçbiri def-i ihtiyâca kâfi degil. Şurası da bedîhidir ki bir şahıs -ammâ her kim olursa olsun-kendiligidinden kavâid yapacak iktidârı hâiz olamaz, olsa da yapacağı şey bi't-tab' nâkıs olur. Arabî lisânı bu kadar mükemmeliyetiyle beraber kavâidinden hiçbiri hiçbir vakitte müellifin irâde-i keyfiyesine tâbi' olmamış ve en âdî bir kâide bile birkaç ulemâyı lisânın müdâvele-i efkâr ile ve ittihâd-ı ârâsıyla vaz' ve tedvîn olunmuştur. Her bahiste fülân şöyle dedi fülâna göre böyledir diye bin türlü akvâle müsâdif oluyoruz. (Mamâfih bu teşettüt-i ârâdan o kâide-i mevzûanın da müteşettit bir hâlde kalmış olduğuna zehâb nâ-savâbtır. Re'yeler birleştirilerek hangisi daha makûl ve makbûl görülmüş ise sâirlerine tercih edilmiştir.) Demek isteriz ki bir âdem hiçbir vakitte kavâid-i lisânı, lugatı, imlâyı hõd-be-hõd vaz'a ve kendi mevzûâtını halka kabûl ettirmege muktedir olamaz. Cemiyet lâzım orada müdâvele-i efkâr ve tevhîd-i ârâ olunarak râcih olanı kabûl ve ihtiyâr etmelidir. Farazâ siz biraz tebâbete âşinasınız. Teşhîs-i emrâza da muktedir olduğunuz gibi fenn-i tedâviyi ve tıpta müstamel edviye ve eczânın havâs ve mürekkebâtını da biliyorsunuz fakat tabîb degilsiniz. O hâlde eger tebâbete yani bir hastayı tedaviye kalkışır iseniz nasıl olur, nasıl olacak? Neticesinde siz dûçâr-ı neng ü âr olacağınız gibi bîçâre marîz de ya başka bir tabîb-i hâzik elinde yeniden muhtâc-ı tîmâr veyâhûd -eceli de size yardım etmiş ise- terk-i hayât-ı müsteâr olur.

Biz her şeyde hod-pesendlikten, azîmet-furûşluktan kurtulamadığımız gibi böyle en ciddî ve âdeta bir mesele-i hayâtiye derecesinde mühim olan şeylerde bile itinâ-yı nefsi girîvesinden halâs olamıyoruz. Bir İngiliz çıkıp bize bir lugat kitabı yapıyor, bir Alman kavâid-i Türkiyyeye dâir eser telîf ve tahrîr ediyor. Kalemimiz ecânibin yani Türk olmayan milletlerin eline geçmiş. Her şey bunlar tarafından yazılıyor. Her şey bunların himmetine bırakılmış. Her ihtiyâcımızın tesviyesi anlar tarafından deruhte ediliyor olup gidiyor.

Peki ama bu hâle göz göre râzı olmak hastayı bir nâ-ehil eline bırakmak demek değil midir? Şu sözleri söylemekten maksad-ı aslî arz ettiğimiz vechile bir lugat-ı Türkiye kitâbı vücûda getirilmesini imlâmızın ıslâh-ı hâliyle dâire-i ıttirâd altına alınması için yegâne bir vâsıta olduğu beyân etmekle bunun için öyle şahs-ı vâhide değil bir cemiyet-i muktedireye muhtâç olduğumuzu anlatmaktır. Türkçe lugat kitâbının nasıl ve kimler tarafından ne sûretle tertîb olunacağı bahsi -gazetenin adem-i müsâadesine mebnî- sonraya talik eyledik.

Reşad

Gazete Numarası: 65

Tarih: H. 11 Ramazân-ı Mübârek 1305, 10 Mayıs 1304, Efrenci 22 Mayıs 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısımdan)

Makâle-i sâniyenin hâtimesinde Türkçe lugat kitabının kimler tarafından nasıl, ne sûretle yapılması lâzım geleceği bahsi sonraya ta'lik olunmuştu. Zîver Beg'in dünkü edebiyât makalesinde dahi der-miyân bulunduğu -vechile lisân-ı hâl-i tabîye îsâl için imlâ gibi kavâid-i esâsiyenin dühât-ı lisân-ı âşinâyân tarafından zabt ve tahrîr olunup hükûmet-i seniyyenin himâyet ve müsâadesiyle resmen neşr ve ilân edilmesi- iktizâ eder.

Buradaki “dühât-ı lisân-ı âşinâyân” tabiriyle tayîni murâd olunan bir fırka-ı erbâb-ı ilm ü kemâl yalnız Vefik, Cevdet Paşalar gibi Kemâl, Ekrem, Saîd Begler gibi Sâmi Beg, Midhat, Zihnî, Muallim Nâcî Efendiler gibi edeben, ilmen milletimiz içinde temeyyüz ve tehayyuz etmiş zevâta münhasır olamaz. Vücûdu arzû olunan cemiyet-i ilmiyyede (Çünkü en evvel muhtaç olduğumuz şey “lisân ve edebiyâtımız” olduğundan” Arabî ve Fârisî ile Türkçe lisânın gavâmızına vâkıf olup da henüz âlem-i matbûâta girmemiş olanlarımızın da nâdir olmadığı kâbil-i inkâr degildir. Şurasını da unutmayalım ki Anadolu ve Rumili'de Türkçe tekellüm eden akvâm-ı Osmâniyyenin istimâl ettikleri bazı lugat ve kelimât -kıyâfetlerinin kabalığıyla beraber- encümen-i edebîmize dâhil olarak meziyyet-i fitriyelerini nazar-ı hikmete arz etmek liyâkatını da hâizdir.

Vâkıâ biz bir lisân-ı umûmî-i Osmânî yapmayacağız. Lisânımızı ıslâh edeceğiz. Lisânımız ise her millette olduğu gibi bugün pâyitahtta tekellüm olunan lisân-ı Türkîdir. Ancak dedigimiz kaba lisânlar miyânında basît ve fakat

birçok manâ-yı müfîd lugatlar vardır. Biz ekseriyâ yazacağımız bir şeyde murâd ettiğimiz manânın kuvvetini verecek bir kelime bulmakta pek çok zahmetlere ve müşkilâta tesâdüf ediyor. Ve bazen manâ için manâsızlıklar irtikâbından çekinmiyoruz. Muharrir-i âciz az çok beş altı vilâyette bulunmuş ve her birinde lisânımızın tevsi'ine medâr olacak birçok manîdâr ve şâyân-ı kabûl lugatleri işitip hıfz ve tahrîr eylemiştir.

Bir kerre encümen şu sûretle vücûda geldiği hâlde zamânımızın gösterdiği ihtiyâc-ı şedîd ve luzûm-ı âcil üzerine encümen lisân için kabûl ve ihtiyâr edeceği imlâ-yı kavâidi, Türkiyât ve tâbirâtı derhâl “hükûmet-i seniyyenin himâyet ve müsâadesiyle resmen neşr ve ilân” etmelidir. Tâ ki “هائى”nın “قنى” mi “اوتنه دنبرى” nün “اوتنه دنبرو” mî olduğunu bilelim de imlâmızı doğru yazalım. Tâ ki “ahvâl-i politika, hükûmât-ı Balkaniyye, çiftlikât-ı mezkûre mi” yazılmak lâzım gelir yoksa “ahvâl-i siyâsiye yahûd politika ahvâli, Balkan hükûmetleri, zikrolunan çiftlikler” yazılmak mı iktizâ eder, bilelim. Tâ ki meselâ “arz ve şems” müennesât-ı semâiyeden imiş diye kavâid-i Arabiyyeye tatbiken biz de “arz hâliye, şems mudîe” mi istimâl edilecek, öğrenelim. Ya hele ıslâhât-ı fûnûnumuz hâlâ kuş dilince mi devâm edip gidecek kâni’ olalım da bekâsı hem ayb hem günâh olan bu karmakarışıklıklardan ve ale'l-husûs “kudemâ ve müteahhirîn” diye iki fırka-i mütehâlifeye münferik olan sahn-ı aşinâyân beyninde kıl ü kâllerinden beyhûde cedlerinden kurtularak kendimiz için bir tarîk-i selâmet açalım. Dühât-ı lisân-ı aşinâyânın zabt ve tahrîr edecekleri kavâid-i esâsiye-i lisân için hükûmet-i seniyyenin himâyet ve müsâadesini şart olarak arz etmekteki maksad hükûmet-i seniyye bu encümenin ittifak ile karâr verip neşrecekleri şeyler için bilindiği vechile bir ruhsat-ı resmiye i'tâ buyursun manâsına mübtenî olmadığını kayd edelim. Burada “müsâade” kelimesi teşvîk, muâvenet, teshîlât” manâlarını şâmil olmak üzere istimâl olunmuştur.

Avrupa’da olduğu gibi bizde dahi heyeti resmî ve fakat azâsı gayr-ı resmî yani hükûmet-i seniyyenin nezâretinde bulunmağla beraber bâlâda esâmîsini tadâd ettigimiz zevâtın mâadâ evsâf-ı matlûbeyi hâiz zevât-ı sâireden mürekkeb olarak bir encümen yapılıp bir mikdâr dahi “kapital” yani neşriyât veya mükâfat için kâfi bir mikdâr sermâye-i nakdî tahsis olunmalıdır. Dünkü nüshamızın havâdis-i hâriciyesi sırasına konulmuş olan ve Macaristan encümen-i fûnûnunun bu kerre fahrî azâlığına tayîn olunan zevâtın esâmîsiyle encümenin geçen seneki mesârifine ve bugünkü sermâyesinin mikdârına dâir bir fikranın mütâlâ’ası bizim için bir numûne-i ibret ve intibâh ve arzûmuzun isâbetini musaddak büyük bir güvâh olur. Bu encümenin fahrî azâlığına tayîn olunan zevât miyânında Avusturya Veliâhdı Arşidük Rudolf, Reîs-i vükelâ Mösyö Tiza, Hâriciye Nâzırı sâbık Kont Andreas gibi zâtlar da vardır. Encümene hükûmetin on sene zarfında maddeten ettiği muâvenet beş yüz elli

altı bin yedi yüz yetmiş altı florin olup bazı maârif-perverân ahâlinin verdiği iâne akçesinin mikdârı dahi 4 milyon florinden ziyâdeye bâliğ olmuştur.

Reşâd

Gazete Numarası: 72

Tarih: H. 18 Ramazân-ı Mübârek 1035, R. 17 Mayıs 1304, Efrençî 29 Mayıs 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısımdan)

İmlâyâ kâide konulamaz imiş. İmlânın ıslâhıyla edebiyât ıslâh edilmiş sayılamaz imiş. Edebiyât fikre, imlâyâ, elfâzın şekline âid olduğundan şekil nasıl olursa olsun maksûd-ı bizzât olan manâ imiş.

Hiçbir noktasında tevâzudan eser görülmeyen varakada böyle deniliyor. Varakanın kendine âid olan cihetlerine Zîver Beg güzel cevâblar vermişti. Biz de kendimize taalluk edenleri hakkında söyleyeceğimizi yazalım. Söze “ben - manzara- da demek istemiştım ki” yolunda mükâbere ile girişilmiş olan bir varakada imlâ gibi kitâbet ve binâenaleyh edebiyât için en esâslı, en lâzım olan bir şeyi lüzûmsuz ve manâsız gösterecek kadar kec-nazarâne ve “abes” ve “zevzeklik” gibi tünd-meşrebâne kelâmlara tesâdüf doğrusı mücib-i teessüf ahvâldendir. Bugün imlânın lüzûmu herkes indinde o kadar bedîhi hükmünü almıştır ki âdetâ kâbil-i red olmayan berâhin-i hendesiye gibi hakâyık-ı akliye sırasına geçmiştir.

İmlâyâ kâide konulamaz imiş. Evet ama şahs-ı vâhid tarafından konulamaz. “Bir Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” tarafından pekâlâ konulur. Hem de biz konulmasını arzû ediyoruz. Burası imlâ bahsinin tâ bidâyetlerinde etrâfıyla dermiyân edilmişti. Acaba bizim Türkçeden mâadâ yazısı, kitâbeti olan hangi lisân vardır ki imlâsı bulunmasın.

Evlâd-ı Arab'dan birine meselâ esmâ-i hassâdan olan “عمرو” kelimesini hiçbir vakt “عمر” sûretinde ve fi'li mâzînin cem' sîğası bulunan “نصروا” yı “نصرو” ve ismi mefûlün cem'i olup mektuplar manâsına gelen “مكتيب” i “مكتاب” ve “مكتب” ismi mekânının cem'ini “مكتيب” tarzında yazdıramayız. Kezâlik bir Acem için “خواننده”, “خواهش”, “سورخ”, “پوت”, “خاهش”, “خاننده”, “بندکان”, “سرخ”, “بت”, “خویش”, “خواهش” lafızlarını aslâ “خواننده”, “خاهش”, “پوت”, “سورخ”, “بندکان”, “سرخ”, “بت”, “خویش”, “خواهش” diye imlâ mümkün degildir.

Hele az çok âşinâlarından bulunduğumuz lisânlar miyânında Fransız lisânının imlâsı Arabîden daha çetin olduğu müsellemdir. Malûmdur ki bunlar da bazen iki üç mütehâlifü's-sûre harflerden yalnız bir türlü sadâ çıkarılır. Bazen yazıldığı hâlde okunmaz, okunduğu hâlde yazılmaz. Veya başka türlü okunup başka türlü yazılır. Binlerce elfâz vardır ki işte bunların her biri birer kâide-i muttaride tahtında olduğundan bu kâidelerin hâricine çıkan bile olsa “imlâ bilmiyor” diye techîl olunur. (Bizde ise meselâ “بيلىرى سك” yazılacak yer de “بيلىرى ميسين” yazıp da bundaki kâf'ın sağır kef değil kâf-ı hitâb olduğunu bilmeyenlerimizin nâmları “allâme-i edeb” vasfıyla tebcîl olunuyor)

Her lisân bir kâide altında bulunduğunu ve bu sâyede lisân ile uğraşılmak abes sayılıp bununla iştiğâl için sarfı lâzım gelen zamânlar tahsîl-i ulûm ve maârife hasr edildiğini ve yine bu sâyede şâh-râh-ı temdinde mesâfeler kat' edilip gidildiğini görmekte iken bizim böyle hiçbir şey yapmayup oturmamıza artık ne bilelim ne demek icâb eder.

Burada bir suâl-i mukadder görüyoruz ki anın da cevâbını verelim. Denilecek ki: Hâl böyle iken bizim imlâyâ ehemmiyet vermeliğimiz ve her şeyi bırakıp bununla uğraşmaklığımız abes sayılmaz mı? Hayır, bilâkis biz bugün her şeyden evvel lisânımızı bir kâide-i mazbûta altında bulundurmamak, imlâmımızı düzgün yazmak, sonra da edebiyâta başlamak sûretinde ıslâhat-ı lisâniyyeye ve tekemmüle muhtâcız. Her millet milliyetini lisân ile muhafaza eder. “Lisânsız bir millet dilsiz insan gibidir.”

Lisân ne ile olur? Yalnız söylemek yalnız okuyup yazmakla mı? Söylemekte, okuyup yazmakta bir kâide yok mudur? Edebiyât denilen şey “bir tarlanın şekli ister mustatîl olsun ister gayr-ı muntazam, alınacak mahsûl toprağın meziyyetine tâbidir.” Kıyâs-ı fâsîdine tâbi' olabilir mi?

İmlâyâ lüzûm görmüyor isek bâri hiç yazı yazmağa da lüzûm görmeyelim. Çinliler gibi işârât-ı mahsûsa veya kadîm Mısırlılar gibi bir takım nukûş ve tasâvir istimâliyle dört bin sene evvelki hâle rücû' edelim. Biz bugün lisânımızı ıslâh etmek istiyoruz. Lisânımızı mahsûsât-ı tabiyyesinden olan güzelliği setreden eteği, peşne uymaz elbiseyi üzerinden çıkarıp endâmına yaraşır libâslarla müzeyyen olduğu hâlde cemiyet-i beşeriyye içinde bir mevki-i itibârda bulundurmamak arzû ediyoruz.

Geçende gazetelerden biri imlâ bahsine dâir olan makâlemizin bir mahallindeki “azîmet-furûşluk”, “hod-pesendlik” tabîrine ilişerek -bunun yerine tenbellik tabîri istimâl edilmiş olsaydı daha doğru olurdu- diye yazmış idi. Bizim kesâlet ve atâletimiz müsellemdir ancak biz orada kesâletimizden değil yazı yazanlarımızdan bazılarının hod-pesendlik, azîmet-furûşluk, sâikalariyla tarz-ı imlâ ve şîve-i ifâdede kimseye tâbi' olmayarak ve her şeyi -velev ki

cihânın mazhar-ı takdîr ve hüsn-i kabûlü olsun- mahzâ kendi eseri olmadığı için begenmeyerek itirâzâtta bulunmalarından ve imlâca dahi mücerred kendi icâd-gerdesi olmadığı için bir takım manâsız şeyleri halka kabûl ettirmek fikrinde olmalarından bahsettigimiz münâsebetle istimâl ettik ki işte şu varakanın tarz-ı ifâdesiyle esâs davâyı ol bâbta verilecek îzâhât dûr u dırâza mahal bırakmaz.

Reşad

Gazete Numarası: 74

Tarih: H. 20 Ramazân-ı Mübârek 1305, R. 19 Mayıs 1304, Efrenci 31 Mayıs 1888

Lisân ve Edebiyât**İmlâ (Birinci Kısımdan)**

Lisân ve Edebiyât-ı Osmâniyyeye ve ana medhal olmak üzere esâs-ı bahsolmak lâzım gelen “İmlâ”ya dâir olan makâlât-ı âcizânem üzerine Tercümân-ı Hakikat’in dünkü nüshasında üstâd-ı fazîlet-nihâd Midhat Efendi Hazretlerinin bazı mülâhazâtı hâvî yazdıkları bend-i mahsûsı bir şevk-i müteallimâne ile okudum. Bu bend üzerine vârid-i hâtır-ı kâsır olan bazı mütâlaâtı da arz etmek isterim.

Lisân ve edebiyâta dâir tâ yukarıdan beri yazdığımız şeyler nazar-ı muhâkemede hulâsa ve icmâl edilecek olursa Midhat Efendi Hazretleriyle beynimizde re’yce esâsen pek o kadar fark kalmıyor sanırız. Bir fark kalırsa o da lisânımızın ıslâhı için vücûdına lüzûm gösterdigimiz cemiyetten emsâl-i vechile bir netice-i müfide-i muntazıra husûle gelip gelmeyecegi ciheti ile bir de el-yevm İstanbul’da tekellüm olunan lisânda bile birçok lafız yanlışları mevcûd iken Anadolu’da müstamel “şîve”den hiçbir istifâde memûl olamayacağı hakkında der-miyân buyurulan sûretten ibârettir. Hâlbuki bundan evvelki makâlâttan birinde Anadolu’da tekellüm edilen ve muhtelif şîve ve telaffuzda bulunan Türkçeler miyânında bizim pek çok işimize yarayacak lugatler eksik olmadığını ve hattâ bunlardan bazıları taraf-ı hakîrânemden kayd u zabtedildigini söylemiştim. Şîve-i tekellüm ve sûret-i telaffuzdan bahs etmemiştim. Cemiyetin vücûdına lüzûm olmadığı bahsini ikinci dereceye bırakarak şimdi şu sûret-i telaffuz yani “şîve” dedigimiz şey hakkında idâre-i kelâm edelim.

Bizim İstanbul lisânına göre “öksürükten gögsüm ağrıyor” sözü nasıl sahîh ve fasîh ise Egin lisânına göre de “Üskürükten göksüm argi” sözü öyle sahîh ve fasîh sayılır.

Ancak bunları imlâmızın sûret-i ıslâhiyesine dâir olan bir bahse idhâle mahal yoktur. Çünkü bu gibi suver-i telaffuz olsa olsa “şive” ye âid olabilir ki bu bahiste imlâ bahsini bitirdikten sonra müstakillen veyâhûd îcâb ettikçe imlâ miyânında îrâd etmek sûretiyle bazen girişilecektir. Bizim hulâsa-i maksad ve esâs müddeâmız her lisânda olduğu gibi pâyitahtta tekellüm olunan lisân “Türkçe” diye kabûl olunup Arabî ve Fârisîden başka bizim Anadolu’da söylenilip de İstanbul’da henüz sem’-i ittîlâmımıza vâsıl olmamış ve murâd ettigimiz bir manânın kuvvetini verecek kelime bulmaktaki müşkilâtımızı bertaraf edecek meziyyeti hâiz bulunmuş lugat ve kelimâta dahi müracaât olunmak (ammâ sûret-i telaffuza değil) lüzûmunu arz etmektir. Bizim itikâdımızca kitâbet ve edebiyâta taalluk eden suver-i ıslâhiyye en evvel imlâ ve lugâtın künh ü hakîkati bilinerek yani hangi lisâna mensûb oldukları anlaşılacak ittihaz olunacak bir kâide-i sahîha ve sâlîme altında bulundurulmasıdır. Yoksa meselâ “hasta” lugatı Türkçe değildir diye bunun yerine “sayru” kelimesini istimâl edelim demek istemiyoruz.

Lisân bahsinde bize göre her vakit misâl olarak îrâdî zarûrî addolunan lisân-ı Arabîyi ele alalım. Müşârünileyh Hazretleri dahi pekâlâ bilirler ki lisân-ı Arab, Arabistân’ın her tarafında başka başka tekellüm olunduğu hâlde her yerde -luğât müstesnâ olarak- bir türlü kâide altında ve umûm lisân-ı âşinâyân-ı Arab indinde marûf ve makbûl bir sebkde tahrîr olunur. Umûmunda usûl-i imlâ ve kavâid hep birdir. Hele imlâ husûsî lâ-yetegâyyer bir kânûna tâbidir. Farazâ ensâl-i Arab’ın umûmî -çok manâsına olan- “كثير” lugatini bu sûrette yazdıkları hâlde “قتير” sûretinde telaffuz ederler. Trablusğarb ve o havâlideki Arablar ise buna “ياسر” derler. Fakat biz böyle diyoruz diye olduğu gibi yazmayup ve yazamayup arâzi-i mukaddese-i Hicâziye’de mer’î olan kâide-i imlâ ve inşâyâ tâbî’ olurlar. Kezâlik bizde dahi bir Erzurumlu “هانكى” yi kendi telaffuzuna tatbiken “حالى” diye yazmıyor, bize tebaiyyete mecbûr olarak “قنى” yazıyor. Eger biz pâyitaht lisânını Türkler için umûmî ve vâcibü’l-itâ’a bir lisân hükmüne koymağa muvaffak olur isek anları da “هانكى” yazdırmağa salâhiyetimiz olur. Nitekim ekseriyet-i erbâb-ı kalem şimdi “هانكى” yi kabûl ettikleri cihetle anlar miyânında dahi bize ittîbâ edenleri görmekteyiz.

“Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye”den bir fâide hâsıl olup olmayacağına ve bunun esâs-ı mebnâ-yı iştiğâlî hakkındaki mütâla’a-i âcizâne yi yarınki nüshada arz eylerim.

Zeyl

Midhat Efendi Hazretlerinin gazetemiz hakkındaki hüsn-i teveccühlerine mukâbil arz-ı teşekkür ile münâzaralarımızın münâzara-yı mükâbere derecesine vardırıdıklarından dolayı bizi de -hasebü’n-nefs- kendileriyle hem-zebân etmek

istemeleri üzerine izhâr buyurdıkları teessüfe iştirâk ederiz. Bu bahislere dâir matbaamıza tebellüğ olunan evrâkı kendilerine irâe edecek olur isek teessüflerini bir kât daha artıracaklarında şübhe yoktur. Nitekim karîben sâir gazetelerde numûnesini göreceklerdir.

Reşâd

Gazete Numarası: 78

Tarih: H. 24 Ramazân-ı Mübârek 1305, R. 23 Mayıs 1304, Efrenci 4 Haziran 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısımdan)

Bârîka-i hakîkatın müsâdeme-i efkârdan zuhûr edeceğine ve ümmetin ihtilâfî mahz-ı rahmet olduğuna ve lisân ve edebiyâtın zâten mesâil-i hayâtiyeden bulunduğuna mûtekid olduğum cihetle söze bazı zevâtın dahi karıştığını görmek benim için herhâlde mûcib-i memnûniyettir. Bâhusûs Midhat Efendi Hazretleri gibi câmi'-i küll olan bir zât-ı fazîlet-simâtı karşımda bulmaklığım bir kerre açılmış olan şu bahsin -mebâhis-i sâirede görüldüğü ve hattâ bunda dahi mukaddemâtı zuhûr etmeğe başladığı vechile sözi mükâbereye, fülâna boğmak sûretiyle- maksûd-ı aslîyî ğâib etmek encâmına müncer olmayacağı hakkında bana ümîd-bahş olduğundan bunu âdetâ bir nimet-i ğayr-ı müterakkibe addeyerim.

Müşârünileyh Hazretleri cumartesi günkü Tercümân'da yazdıkları makâlede bendenize dikkatsizlik isnâd buyuruyorlar. Hakîkat-ı hâlde dikkatsiz bile olsam böyle nâzik bir meselede ve hele kendileri gibi ciddî ve müdakkîk bir münekkide karşı mutabassır bulunmaklığım tabîîdir. Bunu göstermek için müşârünileyhin kelâmlarından ve hiçbirini sükût ile geçiştirmeyerek ve herbiri hakkında mütâlaât-ı âcizânemi arz ederek sözi biraz daha uzatmak mecbûriyetinde bulunacağım.

En evvel şurasını arz edeyim ki lisân ve edebiyât hakkında gerek musîb gerek sakîm olan şu müdâvele-i efkâr dahi vücûdunu temennî ve arzû etmekte olduğum akademinin teşkilinden sonraya bırakılmak lâzım geleceği re'yindeyim. Binâenaleyh bu bahiste bence hedef-i nazar ve gâyet-i maksad "Akademi" olduğundan sâir söyleyecek sözleri ikinci derecede olarak söylemek isterim.

"Akademi" herhangi millet için lüzûmsuz olursa olsun bize göre lüzûm-ı kat'î ile lâzımdır. Bu bahiste "akademi" lafzını en evvel telaffuz eden Midhat

Efendi Hazretleridir. Bendeniz buna “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” demiştim. Çünkü merâmı daha vâzıh söyleyebilmek için bunu ihtiyâr ve tercih etmiştim. Yoksa “akademi” demekle “Encümen-i Dâniş” veya “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” demek beyninde -maksadça- bir fark göremem. Lâkin “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” dersem bunun fennî ve edebî olduğunu îmâ etmiş olmakla beraber resmî sıfatını vermekle de hükûmet-i seniyyenin himâyet ve muzâheretine ve muâvenet-i nakdiyesine mazhar olması luzûmunu anlatmış olurum. Merâmım, henüz vücûdu olmayan bir şeyin ismi benim dedigim gibi mutlaka böyle tesmiye olunsun demek degildir. İster benim dedigim gibi olsun ister “encümen-i dâniş” olsun ister “akademi” bence müsâvîdir. Yalnız ortada beş on erbâb-ı ilm ü fazîletten mürekkebe bir heyet bulunsun da lisânımızı ıslâh etsin, bir kâide koysun, Türkçe bir lugat kitâbı yapsın, vücûdundan müteşekki olduğumuz karma karışıklıklardan, hod-pesendliklerden, azîmet-fürûşluklardan yani “herkes yazı yazmak husûsunda ben hazretlerinin vaz’ buyurduğum kâideye ittiba etsün” gibi itinâ-yı nefis tahakkümlerinden kurtulunsun demek istiyorum.

Midhat Efendi Hazretleri söze en evvel şöyle ibtidâ eylemişler. “Reşâd Beg’in pençşenbe günü Mürüvet’de bize cevâben yazdığı şeyler dikkatle mütâla’a olundu”

Bizde insân ne kadar itinâ ile söz söylese yine ma’hûd mükâberelerden, itirâzlardan bakıyye-i seyiyât demek olan ülfet-i lisâniyeden kurtulamıyor. Lisânımızda devâmından müteşekki olduğumuz fenâlıklardan biri de işte bu “cevâb” sözüdür. Bendeniz yazdığım bir şeyi hiçbir vakit “cevâb olsun diye yazmam, yazmak da istemem.

“İslâh-ı imlâ için bir cemiyetten fâide görülüp görülemeyeceği husûsunda Reşâd Beg birâderimizin kendi re’yini hangi binâ üzerine binâ ettiğini bilemeyiz” buyuruluyor. Re’y-i kâsırânemi eski Yunanîlerden bed’ ile zamânımızda her millet-i müterakkiye teammüm etmiş olduğunu gördüğümüz akademilerin fâidelerini ve bir de lisânımızın hâl-i iğtişâşını düşünerek hâsıl ettiğim bir hüsn-i hamiyet-perverâne esâsına ibtinâ ettim. Bahsimiz lisân ve edebiyât-ı milliyemiz üzerine olduğundan bu akademilerin sâir türlü olanlarını bahisten hâric tutuyorum. Bugün terakkiyât-ı medeniyeyi bir nazar-ı hayret ve hasretle görmekte olduğumuz şu hadd-i kemâle îsâl-i varaka eden bir takım akademileri kâle almıyorum. Tekrâr tekrâr söylediğim vechile bizim her şeyden evvel ıslâhına luzûm gördüğümüz lisân ve edebiyâtımız olduğundan istedigimiz şey -her dürlü manâyı câmi’ olan- “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye”dir.

Bendeniz burada Piron’un mudur, kimindir akademi hakkında söylediği sözlerle Midhat Efendi Hazretlerinin el-yevm mevcûd olup da bir işe yaramadığını der-miyân buyurdukları heyet-i mefrûza fikrasını da “mutâyebât-ı

edebiyeye” den addederim. Rişilo gibi bir âdem dürüst imlâ yazmağı bilmediği hâlde dahi akademisyen olabilirmiş, şüphe yok. Bir âdem için bir kerre Rişilo olduktan sonra “her şey” olmak mümkündür.

“Akademinin menfaatsizliği Fransızlar nezdinde vücûh-ı latife ile hükmolunmuştur” diye bir kıyâs yaparak bizim de bir akademinin vücûdundan istifâde olunamayacağını hükmetmekliğimiz icâb etmez sanırım. Farazâ, Fransızlar bundan müteneffi’ olmasalar da haklı olabilirler. Çünkü anlar tekemmül etmişler, çünkü lisânlarını ıslâh ettikten başka âlemin lisânı olmak istidâdını hâiz olacak bir mertebe-i gâye-i intizâma vardırımlar da şimdiki hâlde akademiye lüzum görmemeğe başlamışlar. Lâkin biz öyle degiliz bizim her şeyden evvel bir lisâna ihtiyâcımız var. Vaktiyle akvâm-ı muhtelifeden içimize idhâle lüzûm-ı zarûrî görmüş olduğumuz ulemâ ve üdebâ kendileriyle birlikte bize ilkâ eyledikleri birçok tağlîtât-ı lisâniye ile şu hâli teşvîşte bırakmıştır. Artık anladık ki lisânımız yoluna girmediğçe bir şey yapamayacağız. Amma denilecek ki lisân denilen şey ifâde ve istifâde için bir vâsıta degil midir? Sâye-i maârif-vâye-i Hazreti Pâdişâhîde mekteplerimiz gittikçe tekessür ve tekemmül ediyor. Oldukça mütefennin adamlar vücûda geliyor. Okuyup yazmaktan müntehâ-yı matlab taallüm ve tefennün olunca imlâ ve kitâbet olmasa da olabilir.

İşte bu bâbtaki mülâhazât-ı âcizâneyi şu bahsi aşağılara doğru uzatup gittikçe tafsilât ve izâhât-ı kâfiyesiyle arz edeceğiz.

Midhat Efendi Hazretleri buyuruyorlar ki: “Her zamânın akademilerine yine her zamânın ehl-i maârifi tarafından yamân sûrette itirâzlar edilmiştir. Vaktiyle Volter Fransa Akademiyasının pestilini çıkarmış idi. Zamânımızda Piyer Laros telif eylediği kâmûs ile akademi kâmûsunu dûçâr-ı hacâlet eylemiştir.”

Biz teşkîl edilecek Osmanlı akademisinin itirâzdan masûn olacağını da’vâ etmiyoruz. Elbette bir şey ki âsâr-ı beşerdendir, noksandan ârî olamaz. Ancak bu Osmanlı akademisi hemân bidâyet-i teşkîlinde “bu şöyle olacaktır” diye bir şeye hükm verip halka ilân ile de hükmünü kabûl ettiremeyecektir. Birçok zamânlar, birçok seneler, birçok tedkîkât icrâ ettikten sonra ittihâzını tasvîb eyledikleri kavâid-i lisânı ve tarz-ı tahrîr ve kitâbeti yine umûmun nazar-ı tenkîdine arz etmekle mükellef olmalıdır. Yoksa âzâsının her biri yalnız rütbe ve maâş almaktan başka bir cihete hizmet elinden gelmeyen adamlardan ibâret bir heyetin akvâl-ı keyfiyesine mahzâ bir sıfat-ı resmiyeti hâiz olmak itibâriyle tebaiyyet hiçbir vakt şâyân-ı kabûl olamaz. Bir de Midhat Efendi Hazretlerinin bizde akademi olamayacağına misâl olarak îrâd buyurdıkları cemiyât-ı ilmiyenin zâten bir iş görebilmek için degil mahzâ mukallidlik sâikasıyla başlanılıp da devâm edemeyerek mahv olup gittiklerini (hem aklen, hikmeten dahi öyle olmak lâzım geleceğini) biz de tasdik ve itirâf ederiz. Öyle cüz’î

mukaddemât-ı fûnûna biraz da yazıp okumağa âşinâ bulunan “züppe” beglerden hiçbir vakitte hiçbir ciddî iş beklenilemez. Mukaddeme-i makâlede esâmisini arz ettiğim zevât ile evsâf-ı matlûbeyi hâiz sâir erbâb-ı maâriften bir heyet-i ilmiyye yapılır ve bir de buna sıfat-ı resmiyyet verilip ve hele mutlaka hükûmet-i seniyye tarafından muâvenet-i nakdiye ile her türlü teshîlât ve teşvîkât icrâsıyla beraber mazhar-ı himâyet ve nezâret buyurulursa husûlü kaviiyen memûl olan muhessenât-ı lâ-tuhsâ vatan-perverânda cilve-nümâ olmağa başlar. Akademiye bir sıfat-ı resmiyyet verilmek arzûsu anın her türlü mülâhazalardan tecrîdi ve temîn-i devâmı içindir. (Mâbadı yarın)

Reşâd

Gazete Numarası: 79

Tarih: H. 25 Ramazan-ı Mübârek 1305, R. 24 Mayıs 1304, Efrenci 5 Haziran 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısımdan) -Mâbad-

Midhat Efendi Hazretleri Osmanlı akademisinin -şimdiye kadar görülen emsâl-i delâletiyle- devâm edemeyeceği itikâdında bulduklarını beyân buyurduktan sonra “eger Reşâd Beg birâderimiz bu ümîdi tecdîd ettirebilecek ciddî bir şey var ise anı der-miyân buyursunlar da sevinelim” demişlerdir.

Akademi teşkîli ümîdini tecdîd ettirecek ciddî bir şey (yani teşebbüs) olup olmadığını bendeniz bilemem. Çünkü marûzâtımdan dahi istinbât buyurulmuş olacağı vechile bendeniz de böyle ehemmiyetli bir teşebbüsü halkımız kendi kendiliklerinden başa çıkaramayacaklarına kanâat-ı kâmile ile kanâat hâsil etmişimdir. Bildiğim bir şey varsa o da bizimle beraber pek çok terakki-perverân tarafından ıslâh-ı lisân hakkında gösterilen arzû-yı hasret-keşânedir ki akademiye lüzûm-ı hüsn ettirip durmaktadır. (Terakkî-perverân miyânına kendimi dahi idhâl eylediğime itinâ-yı nefis manâsı verilmemesini ricâ ederim. Bir adam hadd-i zâtında ne kadar mahrûm-ı marifet olsa yine her iyi şeyden ve zannın hissedâr-ı menfaat olmasını arzû eder.)

Vâkıâ her yerde her türlü ıslâhât ve terakkiyâtın husûlüne hükûmetin himmetinden intizâr olunmaz. Ancak biz şâh-râh-ı medeniyyete henüz ayak basmamış bir halk olduğumuzdan cadde-i selâmete çıkalım derken bir muğaylanzâra sapmış olmağımız için bir delîle muhtâcız. Delîlimiz ise tâbi’ bulunduğumuz hükûmet-i seniyye olmalıdır. Eger böyle olmazsa birkaç kerre lugatler, kâideler yapmağa kalkışıp da bir iş görmeye muvaffak olamayan bazı

zevât gibi “Güm-kerde-sürâğ-ı reh-i hayrânî-i aşkız.” mısraına mâsadak olarak hâib ve hâsir kalınmak mukarrerdir.

Evâil-i hâlleri bizim gibi olup da şimdiki hâlde medeniyetlerine hayrân olmakta olduğumuz akvâmın sahâyif-i tarîh-i maâriflerinde müddeâ-yı âcizânemi tenvîre medâr olur birçok emsileye tesâdüf olunur sanırım.

Akademi hakkındaki fikr-i âcizânemi şu birkaç kelime ile hulâsa ederek burada ikinci dereceye bırakmakla beraber ıslâh-ı lisân maddesine esâs ittihaz eylediğim karışıklıklar bahsine ve müşârünileyh Hazretlerinin makâle-i âliyelerinde bulunan diğer cümlelere nakl-ı kelâm ederim.

Bendeniz lisânımızı pek karışık ve binâenaleyh ıslâha pek muhtâç görmekteyim. Bence lisân meselesi mesâil-i hayâtiyedendir. Lisânımızın bu hâliyle bizce terakkî kâbil olamaz itikâdayım. Bununla beraber lisânımızı “üdebâ” nâmına neşr-i âsâr ile iştiğâle başlayan nev-hevesân-ı müteallimânın kitâbetimizi, imlâmızı, kâidelerimizi -her biri bir sûret-i tahrîrü'n-nizâm ederek-bozmakta olduklarını bu hâl biraz daha devâm edecek olursa bizi lisânsız bırakacaklarını her eline kalem alanın mîzâb-ı hâmesinden damlayan midâd-ı sevâd-reng ile yüz karalığı alanlara çevrilmekte olduğunu görerek sâika-i hamiyet-i milliyet ile dil-hûn oluyorum. Islâhına bir çâre düşünüyorum. Bu sırada en müessir bir çâre olmak üzere hâtır-ı kâsıra hükûmet-i seniyyece böyle bir hayırlı iş için sarf-ı nakdine himmet ve inâyet buyurulması arzusunun gazete vasıtasıyla ulyâ-yı umûra arz etmek yolu geldi. Bu yola sülûke başladım. Midhat Efendi Hazretlerini de bu işte velev ki bendenizin re'yime muhâlif bulunsunlar hem-râh buldum, ümîdim bir kat daha arttı. İnşâallah şâhid-i emel çehresini setreden zalâm-ı iğtişâş bârika-i müdâvele-i efkârın aks-i ziyâsı yardımıyla ref' olunarak enzâr-ı müştâkîne arz-ı ârız-ı tâbdâr eder.

İşte akademi hakkındaki hulâsa-i fikr ve mütâla'am ve arzû-yı âcizânem budur.

Midhat Efendi Hazretleri buyurmuşlar ki: “İmlâ bahsinde şâyân-ı tatbîk gördüğü “şîve” ise biz bu tabîrden bir kelimenin nasıl terkîb edildiğini anlarız. Meselâ Rumili ahâlîsi ‘Haçan bir şey bilmeyesin, hiç söyleme derler’. İstanbul ahâlîsi bu sözü ‘bilmediğin şeyi söyleme’ yahûd ‘bir şeyi bilmediğin zamân söyleme’ derler. İşte bu üç kelâmın birbirinden farkı ‘şîve’leridir.”

Müşârünileyh Hazretleri kelâma taalluk bir bahiste doğrusu güzel misâl intihâb buyurmuşlar.

Şu “şîve” bahsine girişimizden evvel sözümüzü bundan daha ziyâde şâyân-ı nazar olan bir kelâm üzerine sevk etmek lâzım gelir.

Müşârinileyh Hazretleri Anadolu'da tekellüm edilen ve muhtelif şîve ve telaffuzlarda bulunan Türkçeler miyânında bizim pek çok işimize yarayacak lugatler eksik olmadığı hakkındaki kavî-i âcizânem için buyuruyorlar ki "biz böyle nâzik meselelerde her tabîrin hükmünü lâyıkiyle tayîn etmeksizin çalakalem söz söylemek istemeyiz. Reşâd Beg birâderimizin imlâ ile şîve ve lugat arasındaki farkı neden ibâret bulunduğunu araştırmalıyız. Anadolu'da bulup kaydelediği şeyler eger 'lugat' ise anları ve bâhusus kendi tabîrleri vechile işe yarayacak olanlarını nerede bulsak alırız."

Bir gazeteye husûsiyle çarşaf kadar olan bir gazeteye yazılacak şeyler için "çalakalem" medlûlâne muvâfık yazı yazmak muharrirlerce zarûrî ise de bir mesele üzerine idâre-i efkâr etmek üzere kalemi eline alan bir muharrir elbette biraz teennî ile yazar. Müşârinileyh Hazretleri de bendenizin bu bahiste medlûl-i mezkûr mücibince hareket etmiş olduğumu îmâ için bu tabîri istimâl buyurmuşlar. Hasbe'l-vazîfe der-kâr olan kesret-i meşgûliyetimden ziyâde fikr-i bidâa cihetlerindeki noksânî-i âcizâneme hükmedilerek ana göre bir tabîri diger istimâl buyurmuş olsalar idi o zamân bundaki haklarını teslîm ettirebilirler idi. Zât-ı âlîlerine olan hürmet-i mahsûsam üzerine hakkımda ber-devâm olduğuna şüphe etmediğim teveccühât-ı üstâdânelerine iğtirâren bu sözü söyledim. Ne ise biz yine sadede rücû' edelim.

Muhtelif şîve ve telaffuzlar tabîriyle yâd ettiğim lugatler yine "lugat"dir. Ancak bendeniz böyle demekle -bir manâya mevzû' ve bir nevi hurûftan mürekkebe olduğu hâlde şîve-i tekellümde her yerde az çok tahrîfâta uğramış olmak üzere birçok lugatler vardır- merâmını (çok söz söylememek için) ifâde etmek istemişim. İbâre-i âcizânem bir kerre daha meşmûl-i nigâh-ı dekâyık-ı beyyini buyurulursa şu iki üç kelimeden ibâret olan ibâre hükmünün böyle olduğu vuzûh-ı tâm ile kendini gösterir. (Mâbâdı var)

Reşâd

Gazete Numarası: 82

Tarih: H. 28 Ramazân-ı Mübârek 1305, R. 27 Mayıs 1304, Efrenci 8 Haziran 1888

Lisân ve Edebiyât

İmlâ (Birinci Kısım) -Varaka-

Lisânımızda imlâ ciheti o kadar müşevveş, muhtelif sûrette istimâl olunmaktadır ki bir gazetenin münderecâtındaki elfâz-ı Türkiyyenin veyâhûd bir muharririn telîf-gerdesi olan âsâr-ı edebiyedeki kelimât-ı müteaddidenin

bile yekdiglerine muhâlif tarz ve şîvede yazıldığı ötedenberi maatteessüf görülmektedir. Her ne kadar sâye-i maârif-vâye-i Hazreti Şehriyârî'de yevmî neşrolunan müteaddid gazeteler imlâ husûsunda ehl-i maârif tarafından uzun uzadıya makâlât-ı müfide ders olunduğu görülmekte ise de birinin yazdığını diğeri kendi eseri olmadığı için cerh ve bazıları malûmât-ı zâide olmak üzere "bunlar yeni imlâdır" diye itirâz ile başımıza bir de bunun eskisini çıkararak imlâyı tenevvü ettiriyorlar.

İmlânın eskisi yenisi ne demektir. Lisânımızın kavâidi yok mudur ki herkes kendi bildiği gibi "cep"ten imlâ çıkarsın. İşte bu olamaz. Vâkıâ şurası da hâtıra gelir ki: Kâide vaz' edenler bizim gibi insân degil mi? Evet, pek doğrudur. Fakat o kâide-yi üdebâ ve ale'l-husûs bir "Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye" kabûl etmelidir. Meselâ nihâyet demek olan (صوك) kelimesi mademki ale'l-umûm "sağır kâf" ile kabûl edilmiştir. O hâlde okuduğumuz gibi "nûn" ile yazmak abestir. Bundan me'hûz "صكره" yı da "صوك" elbette evvelîdir. "صوك" lafzının âhirine yalnız "ه" gelmekle niçün oradan "vâv" "gayb" olsun? Zâten bu "vâv" nefsi-i kelîmeden olup "ص" ın zammesini îmâ için hurûf-ı imlâdan olarak yazılmamıştır. Farzedelim ki: "صوك" un "vâv"ı "sâd"ın zammesini îmâ etsün. "صوك"da da "sâd"ın harekesi tebeddül etmiyor ki "vâv"sız yazılsun. Binâenaleyh fikr-i kâsîrânemce "vâv"sız "صكره" nın sıhhatine hükmedemem. Mamâfih "كثير" kelimelerindeki "يا" yerine "واو", "اقشام" daki "kâf" yerine "ح", "هانكى" de bulunan "ها" yerine dahi "kaf" yazmakta hiçbir sebep göremem.

Yazı, okumak için kullanılır okumadığımız şeyi yazmakta ve yazmadığımız şeyi okumakta manâ nedir cümlesinin meâlinde tabîî bir umûmiyet anlaşıldığından kabûlü câiz olamaz. Eger bu cümlelerin evveline bir Türkçede lafzı ilâve edilse idi daha hoş olurdu. Şâyed Arabî, Fârisî kelimelerinin Osmanlı tâbiyyetine girdikleri mâsadak ise o vakit bu cümlelerin sıhhatine hükmlenerek "يا" yi elifsiz olarak "خوجه" ve bu kâbilden olarak (افعله) vezninden olan (البسه) yi (يا) ilâvesiyle yazmak îcâb eder demek oluyor ki bu da külliyyen hatâdır. Bilmem siz burasını tasdîk eder misiniz? Bundan mâadâ kâidetden yanlış olarak tekellüm ve kitâbet olunan pek çok kelimeler vardır ki ileri gelen kâtiblerimiz bile istimâlden ihtirâz etmiyorlar. Meselâ: Arabî bir kelimeyi Arabî kâidesince cemledikten sonra def'aten Türkçe âdetiyle de cemleyip cem'ü'l-cem yapmaktır ki: "evrâklar, düvelller" ekseriya ağızdan düşmüyor. Hele "ay be ay" gibi Türkçe kelimelerinin arasındaki Arabî (ب) edâtının ilâvesiyle istimâlîne ne demeli?

Bazı mütercimler ise Fransızca bir ibâreyi tercüme ettikleri zamân Fransız lisânındaki mutâbakat-ı kâide-i mükemmelesine tevfikeyen Türkçeyi de o şîveye tatbiken kâide-yi edebiyâta muhâlif tercümeleleri dâimâ manzûrumuz olan hatîâtandır. Çünkü gramerdeki sıfat ile mevsûfun mutâbakat cihetinde olan meşrûtiyyetine binâen meselâ (üç damla) ibâresinde "üç" sıfat "damla" mevsûfi

olmağla mutâbakat edilerek Fransızcada “üç damlalar” yazılıyor ki damlanın Fransızcada mukâbili bulunan kelimenin nihâyetindeki alâmet-i cem’i görerek tercüme ettiklerinden yanlışlık zuhûrına veriliyor.

İbnü’l-Mustafâ Hakkı

-Mülâhazât-ı Âcizânemiz-

“صوكة”nın “صوكة” yazılması daha doğru olabilir. Hattâ bazıları bunun “صوكة”dan muhaffef olduğuna kâildir.

Lâkin re’y-i âcizânemizce heyet-i kadîmesi üzre yazıldığı zamân maksûd olan manâdan başka bir manâya şümûlü olmayacak kelimeleri imlâ maddesi büsbütün tağayyür ve binâenaleyh işkâl edilmiş olmamak için- melûf olduğumuz sûrette yazmak evlâdır. Ammâ “كچوك” lafzı böyle degildir. Eger bunu “كچك” sûretinde heyet-i kadîmesi üzre yazacak olsak rakkâslık eden bir sınıf sâde ve küşâde-rûyâna dahi şümûlü olabilir. İşte bu iltibâsı def’ için bir vâv ilâvesiyle “كچوك” yazılmalıdır. (“كچوك” yazmak hiç manâsızdır yâ) Vâkiâ bu lafız Fârisî imiş. “Kûçek ve büzürg” derler imiş. Küçük manâsını ifâde edecek bizde “mini mini, ufak” gibi lugatlar de varsa da bunlar küçüğün delâlet ettiği manâyı tamâmıyla ifâde edemediğinden başka mevki’-i istimalleri muhtelif olduğundan ve aslı Fârisî olsa bile Türkçede umûmî hâline girmiş bulunduğundan “küçük” yazmak iktizâ eder. Lugat-ı müşterekede ise her kavim kendi şîve-i telaffuzuna göre (fakat bir kâide-i muttaride ve sâlime tahtında) tasarruf eder. Bu iltibâslı kelimât eskiden beri bizde devâm edip gitmekte olduğu da başkaca teessüfe lâayık hâllerdendir. Ezân-ı cümle “ك, و, ر, ل, ك” maddelerinden lafz-ı mahûd gibi el-veym bu kelimenin kitâbette mihekk-i temeyyüz-i iktidâr makâmında istimâl olduğu herkesin malûmudur. Bu kelimededen dört türlü manâ çıkarmış. Manâsı da siyâk ve sibâk ile anlaşılır imiş. Bizim böyle şeylere aklımız ermez. Mademki Türkçedir, mademki bizde de hurûf-ı imlâ vardır. Mademki kendi mâlımız bulunan şeyi istediğimiz gibi istimali yine kendi yed-i ihtiyârımızdadır.

O hâlde bu kadar güçlükler altında biçâre ve bedbaht kelimeyi ezip durdurmaktan ise her dört manâsına göre “كورك, كوره, ك, كوروك, كه, ورك” yazsak olmaz mı? Ammâ Arabîde, Fârisîde sâir lisânlarda bu kabîl maânî-i muhtelifeye delâlet eder elfâz varmış. Pekâlâ fakat her şeyde kendi ihtiyâcımızı düşünmegi bırakıp da sâirlerini misâl ittihâz ederek bu hâl-i esef-i iştimâlin ıslâhına bir çâre aramamak doğrusu gayret-i terakkî-perverâneye lâayık görülemez. Arabî, Fârisî kelimâtın imlâsına dokunmağa hakkımız olmadığını tâ mukaddeme-i makâlede arz ettik. Bahsimiz Türkçe üzerinedir. “gelir” ve “gelür” maddelerini şimdilik efâl-i Türkiyye bahsine bırakalım. Çünkü orada buna dâir birçok akvâl-i mukanna’a görülecektir. “برى” yi “برو” yazmak şîve-i tekellümleri bizim İstanbul

şîvesine muvâfık olmayan ve zamân ile edebiyâtımız dahi kendi ellerinde bulunmuş olan bazı taşralıların yâdigarı bir şey olmağla bence “طوغرو” “برو” yi “بری” yı “طوغری” yazmak aynıyla kâtib kıyâfetinde bir efendinin, ayağına çarık giydirmek kabîlinden olur. “اقشام” ۱ “اخشام”, “هانکی” yi “قانی, قنی, قانی” yazmak ve “یوقسه” yi ve “یوق ایسه”, “یوق ایسه” yi “یوغیسه” yazmak gibidir ki bunlar da yukarıkiler âdâdına dâhildir. “خواجه” yi “خوجه” ve “البسه” yi “البیسه” yazmak ve “evrâk” ile “düvel” kelimelerini edât-ı cem’ ilâve ve “ay be ay” demek hep o kelimâtın beynimizde elsine-i selâse diye zebân-zed olan Arabî, Fârisî, Türkî lisânlarından hangisine mensûb olduğunu ve kavâid-i mahsûsâsını bilmemekten ileri gelir. Biz evrâklardan daha bed-ter olmak üzere “masârifâtlar, hurûfâtlar” denildiğini de pek çok okuryazar adamlardan işitmişizdir.

Reşad

SONUÇ

Osmanlı devletinde özellikle Tanzimat'tan sonra dilde ıslahat ve imlada birlik konusunda dönemin aydınları tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konudaki görüş ve önerileriyle öne çıkan yazarlardan biri dil ve imla konusunda eserleri de bulunan Faik Reşad'dır. Yazar, Mürüvvet gazetesinde kaleme aldığı yazılarında imlada birliğin sağlanmasından yanadır. Ancak o, imlada birlik sağlanması konusunda Arapça ve Farsçanın kurallarının ön plana çıktığı bir Osmanlı lisanı oluşturma taraftarı değildir. Onun amacı Türkçenin kuralları esas alınmak suretiyle imlada birliğin sağlanmasıdır. Faik Reşad'a göre bu imlanın esasını İstanbul Türkçesi oluşturmalıdır. Ancak İstanbul Türkçesinde kullanımı henüz yaygınlaşmamış yabancı kökenli kelimelere Türkçe karşılık bulmada Anadolu ağızlarının söz varlığından yararlanılmalıdır.

Faik Reşad, imlada birliğin sağlanması amacıyla imla kurallarını belirleme görevinin tek bir kişiye -özellikle de yabancılara- bırakılmayacak derecede önemli olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu görev için bir cemiyet kurulmalıdır. Kurulacak bu cemiyetin adı da “Cemiyet-i İlmiyye-i Resmîyye” olmalıdır. Bu cemiyet sadece tanınmış kimselerden değil adı matbuat âlemine girmemiş ancak dilin inceliklerine hâkim kimselerden de oluşmalıdır.

Faik Reşad'a göre dönem imlasının kurlsız olmasının nedenlerinden biri de Türkçe bir lügatin ve dil bilgisi kitabının olmamasıdır. Bundan dolayı imlada birliğin sağlanması için öncelikle bir Türkçe lügat ile Türkçe dil bilgisi kitabının hazırlanması gerekmektedir. Yazara göre imlada birlik sağlanırken Anadolu ağızlarından da yararlanılmalı, bu amaçla Anadolu ağızlarının söz varlığının derlendiği bir lügat oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Midhat (1888). Mebhas-ı imlâ. *Tercümân-ı Hakikat*, 2987 (18 Mayıs 1888 / 30 Mayıs 1888).
- Akün, Ö. F. (1995). Fâik Reşad, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, 103-109.
- Argunşah, M. (2012). Ahmet Mthath Efendi'nin Türkçenin sadeleşmesiyle ilgili görüşleri, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall 1-12.
- Argunşah, M. (2016). Ahmet Mithat ile Fatma Aliye arasında geçen bir imla tartışması, *Turkish Studies*, Volume 11/4 109-123 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9480>
- Faik Reşad (1330). Târih-i Osmânî encümeni azâ-yı muavenesinden Fâik Reşad Beg merhûmun terceme-i hâli, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 30, (1 Şubat 1330)
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi* 74 (19 Mayıs 1304 / 31 Mayıs 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 59 (4 Mayıs 1304 / 16 Mayıs 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 62 (7 Mayıs 1304 / 19 Mayıs 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 65 (10 Mayıs 1304 / 22 Mayıs 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 72 (17 Mayıs 1304 / 29 Mayıs 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 78 (23 Mayıs 1304 / 4 Haziran1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 79 (24 Mayıs 1304 / 5 Haziran 1888).
- Faik Reşad (1888). İmlâ. *Mürüvvet Gazetesi*, 82 (27 Mayıs 1304 / 8 Haziran 1888).

- Gürbüz, M. (2008). Bereketzâde İsmail Hakkı'nın imlâ konusundaki görüşleri. *Turkish Studies*, 3(6), 320-336. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.465>
- Mehmed Ziver (1888). Mürüvvet Gazetesi, 70, (15 Mayıs 1304-20 Mayıs 1888)
- Mehmed Ziver (1888). Mürüvvet Gazetesi, 71, (28 Mayıs 1888).
- Nabizade Nazım (1888). Lisan ve edebiyat, *Mürüvvet Gazetesi*, 69, (26 Mayıs 1888).
- Namık Kemal (1866). Lisân-ı Osmanînin edebiyâtı hakkında bazı mülâhazâtı şâmildir, *Tasvîr-i Efkâr*, 416. (28 Ağustos 1866)
- Namık Kemal (1866). Lisân-ı osmanînin edebiyâtı hakkında bazı mülâhazâtı şâmildir, *Tasvîr-i Efkâr*, 417. (31 Ağustos 1866)
- Özkan, M., (2012). Yenileşme Sürecinde Türk Dili. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 32(32).
- Özkan, N. (2001). "İlk dilbilgisi ders kitabımız medhal-i kavaid hakkında," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 1, no. 11, pp. 95–112.
- Özkan, N. (2006). "Ahmet Cevdet Paşanın Türk dili hakkındaki görüşleri ve eserleri," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 1, no. 20, pp. 219–232, 2006.
- Polat, Nazım H. (1992a). 1888'de bir lisan ve edebiyat münakaşası I, *Yedi İklim*, 3(4), 33-36.
- Polat, Nazım H. (1992b). 1888'de bir lisan ve edebiyat münakaşası II, *Yedi İklim*, 3(5), 15-24.
- Seçkin, Y. S. (1997). *Faik Reşad'ın hayatı ve eserleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tuğluk, A. (2021). *Mekteb-i Sultânîden yüzelliliklerin eşiğine Midillili Mehmed Zîver Bey (Hayatı-Edebî-Şahsiyeti-Yazıları)*. Efe Akademi Yayınları.
- Usta, H. İ (1993). Türk Gramerciliğinin Tarihinde "Kavaid" Kitaplarının Yeri. *Türkoloji Dergisi*, 11 (1) Doi: 10.1501/Trkol_0000000156
- Ziya Paşa (1868). Şiir ve inşa, *Hürriyet*, 11. (7 Eylül 1868)